

Fakataha Ako Fakatakimu‘a Fakaemāmani Lahí

Ko e Lakanga Fakataula‘eikí mo e
Ngaahi Houalotu ‘o e Fine‘ofá,
Kau Finemuí mo e Palaimelí

‘AHO 10 ‘O SĀNUALI, 2004

SIASI ‘O SĪSŪ KALAI SI ‘O E KAU MĀ‘ONT‘ONI
‘I HE NGA AHI ‘AHO KIMUI NĪ

Pulusi 'e he
Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní
Sōleki Siti, 'Iutā

© 2004 'e he Intellectual Reserve, Inc.
Ma'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē
Paaki 'i he 'Iunaiteti Siteiti 'o 'Ameliká
Fakangofua he lea faka-Pilitāniá: 8/03.
Fakangofua ke liliú: 8/03

Ko Hono Liliu 'o e *Worldwide Leadership Training Meeting, January 10, 2004*
Tongan

Fakahokohoko ‘o e Tohí

Ngaahi Faingata‘a ‘Oku Fehangahangai mo e Fāmílí	1
<i>Palesiteni James E. Faust</i>	
Ko e Makatu‘unga Fakatokāteline ‘o e Ngaahi Houalotú.	6
<i>Eletā Richard G. Scott</i>	
Ko e Ngaahi Taumu‘a ‘o e Ngaahi Houalotú	10
<i>Bonnie D. Parkin</i>	
<i>Susan W. Tanner</i>	
<i>Coleen K. Menlove</i>	
Ko e Lakanga Fakataula‘eikí mo e Ngaahi Houalotú	18
<i>Eletā Dallin H. Oaks</i>	
Tu‘u Mālohi mo Tā‘eue‘ia	22
<i>Palesiteni Gordon B. Hinckley</i>	

PALESITENI JAMES E. FAUST

Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisī 'Uluaki

Ngaahi Faingata'a 'Oku Fehangahangai mo e Fāmīlī

Ko e Movetevete 'a e Ngaahi Fāmīlī

'Oku ou fie lea he 'ahó ni 'o kau ki he ngaahi faingata'a 'oku fehanga-hangai mo e fāmīlī. 'I he ngaahi taimi kimuí ni máí, kuo kāsia ai 'a e sosaieti 'e ha mahaki kanisā. Ko 'eku 'uhingá ki he movetevete 'a hotau ngaahi 'apí mo ha ngaahi fāmīlī lahi. Pea tau maheni 'i he puputu'ú mo e maveuveú 'i he sosaieti, ka kuo pau ke 'oua te tau tuku ke ne hanga 'o faka'auha hotau ngaahi fāmīlī. 'Oku faka'au'auhifo e tu'unga 'ulungāanga fakaeangama'a fakakātoa 'o e sosaieti 'i he fonua kotoa pē, pea 'oku fehanga-hangai ai 'a e fa'unga toputapu 'o e fāmīlī mo ha

ngaahi faingata'a fo'ou. 'Oku mou 'ilo'i kotoa 'eni he 'okú ne kāpui 'a kitautolu kātoa. 'Oku faka'au ke sīsī'i ange 'a e ma'u 'e he ngaahi pule'angá ha mafai ki he ngaahi me'a fakaeangama'a. Ko ia 'oku hoko ai 'a e Siasí mo e fāmīlī ko e ongo tefito'i feitu'u ke ohi hake ai 'a e mo'ui mā'oni'oni.

'Oku hoko 'a e fetu'utaki fakafāmīlī 'a e tamaí, fa'eé, mo e fānaú ko e tau-fatungamotu'a mo e tu'unga fuoloa taha ia 'i he māmaní. Kuó ne lava'i 'a e ngaahi tu'unga kehekehe kotoa 'o taimí, tu'unga fakasiokālafi, mo e 'ulungāanga fakafonua. Pea koe'uhi 'oku hoko 'a e malí 'a e tangatá mo e fefinē ko ha tu'unga fakanatula ia kuo tu'utu'uni 'e he 'Otuá, na'e ako 'aki ai 'e he Palōfita ko Siosefá 'o pehē, 'na'e tu'utu'uni 'a e malí 'i he langí, pea fakahoko 'i he Ngoue ko 'Īteni; [pea] 'oku mahu'inga [ke] fakamā'oni'oni'i ia 'e he mafai 'o e Lakanga Fakataula'eiki ta'engata.'"¹ Ko ha 'ulungāanga fakaeangama'a ia kuo pau ke fokotu'u.

'Oku 'ikai ha tāla'a he hoko 'a e malí ko e fili mahu'inga taha ia 'o e mo'ui fakamatelié. 'Oku 'ikai totonu ke mali ha taha koe'uhí pē ke mali. 'Oku fie ma'u ha ngaahi teuteu ki hono fua 'o e ngaahi fatongia mahu'inga 'oku kau ki he fetu'utaki toputapu ko 'eni. 'Oku fie ma'u foki 'a e tui 'i he malí—tui kiate kita, tui ki hoto

malí, mo e tui ki he 'Eiki. 'Oku fie ma'u foki ki ai mo e tukupā kakato 'a e ongo fa'ahi 'i he malí.

Ko e 'uluaki me'a 'i hono fokotu'u ha fāmīlī, ko e mali! 'Oku ngali fakautuutu 'i he māmaní 'a e ta'e fie mali 'a e kakaí. 'I he vaha'a 'o e 1970 mo e 2001, na'e holo 'a e lahi 'o e mali 'i he 'Unaiteti Siteiti mei he peseti 'e 76 ki he peseti 'e 45 'i he ta'u.² Ko e ngaahi tefito'i 'uhinga ne tupu ai 'a e holo ko 'eni, ko e toloi 'e he kakai kei talavou 'enua malí, pea tokolahi ange ai 'a e kakai lalahi kuo te'eki ke nau malí³ pea tokolahi ange ai 'a e nonofo fakataha ta'emali pē 'a e kakaí. Na'e holo 'aupito foki mo e lahi 'o e malí 'i ha lipooti 'a ha fonua 'e fā 'i 'Amelika Tonga 'i he ta'u 'e hongofulu kuo hili pea holo 'aupito foki mo e lahi 'o e malí 'i he ngaahi fonua lahi 'o 'Iulope, 'i he ta'u 'e uofulu tupu.⁴ Neongo ia, kuo 'asi mei ha ngaahi fakatotolo, 'oku lahi ange 'a e malí 'a e kakai Siasí 'i hono fakahoa atu ki he kakai fakakātoa 'o e māmaní, pea 'oku fa'a mo'ui fuoloa ange 'a e kakai tangata 'oku malí, pea nau mo'ui lelei mo fiefia ange 'iate kinautolu 'oku 'ikai malí.⁵

'Oku hoko 'a e fetauhi'aki kakato 'a e ongo mātu'a 'iate kinaua 'i he 'ofā, ko e uho ia 'o e fāmīlī fiefiá. Ko e fono 'a e 'Eiki ki he fetu'utaki fakasekualé, ko e faka'ehi'ehi mei ai 'i he te'eki malí, pea tauhi anganofo ki hoto malí 'i he hili 'a e malí. Pea hangē ko hono fakahā mai 'e he "Ko e Fāmīlī: Ko ha Fanongonongo ki Māmani," "Oku toki ngāue'aki pē 'a e ngaahi mālohi toputapu 'o e fakatupú 'e ha tangata mo e fefine, kuó na 'osi mali fakalao ko ha husepāniti mo ha uai'fi."⁶

Ko e me'a pango ia, ko e sīsī'i ange hono fakamahu'inga'i 'o e malí. 'Oku lahi ange he taimí ni hono tali lelei 'o e nonofo fakamali ta'emali 'i he ngaahi feitu'u lahi, 'o ne fetongi 'e ia 'a e malí. 'Oku fa'a pehē ko e nonofo fakamali ta'emali, ko hano 'ahi'ahi'i pē ia 'o e malí, pea 'ikai ha tukupā ke tauhi ki ai.

Ko e talu 'eni mei he 1960, mo e tupu 'aki ha peseti 'e 760 'a e nonofo fakamali 'a e kakai te'eki mali 'i he 'Tunaiteti Siteití, pea a'u ai ki he mātu'a pehē 'e toko 3.8 miliona he 2000.⁷ 'Oku lahi ange ha iku ta'emali ha toko-lahi 'o e kakai 'oku nonofo fakamali, pea toe fuonounou foki. 'Oku hā mei he ngaahi fakamatala fakasitesitika, 'oku lahi ange e movete 'a e kakai nonofo fakamali ta'emali 'iate kinautolu 'oku mali.⁸

'Oku hā mei he ngaahi fakamatala fakasitesitika 'a ha ngaahi fonua 'e ni'ihī, 'oku fakautuutu foki mo e vete mali. 'Oku pehē 'e he kau mataotaó, 'oku fakafuofua ki he vahe ua 'e taha 'o e kakai fefine 'i he 'Tunaiteti Siteití, te nau vete mali 'i ha taimi 'i he'enua mo'uí.⁹ Ko e fakamatala fakasitesitika fakalilifu 'eni 'e taha, na'e tupu 'aki ha 158% 'a e lahi 'o e fānau ne fanau'i tu'utāmaki.¹⁰

'Oku fakatupu hoha'a foki mo e lilii 'o e fakakaukau ki he taumu'a 'o e mali. 'Oku faka'au ke lahi ange 'a e to'u tupu 'oku nau pehē ko e mali "ko ha fetu'utaki ia 'a ha ongo me'a, ke fakalato ha ngaahi fiema'u fakaeloto 'a e kakai lalahi pē, ka 'oku 'ikai ko ha tu'unga kuo tu'utu'uni ki hono 'ohake 'o e fānau." 'E hoko 'a e kumi ki ha [ngaahi] fetu'utaki "mo ha taha pehē 'okú te fika mo ia" ko hano fakavaivai'i 'o e nofo mali 'i he'ene hoko ko e tu'unga ki hono 'ohake 'o e fānau.¹¹

Ko e toe me'a fakatupu hoha'a 'e taha ki he fāmilí, ko e faka'au ke si'isi'i ange hono fakamahu'inga'i 'o e fānau. 'Oku lahi ha ngaahi feitu'u he māmaní 'oku si'isi'i ange ai 'a e ma'u 'e he kakai ha fānau. 'Oku hoko mahalo 'a e fakatōtamá ko e faka'ilonga mahino taha ia 'o e 'ikai fie ma'u 'e ha ongo me'a ha fānau. 'Oku fakafuofua ki he vahe fā 'e taha 'o e feitama kotoa 'i he māmaní, 'oku iku fakatooki ia. 'Oku fakafuofua ko e lahi 'o e fakatōtamá ko e peseti 'e 50% 'i 'Iulope pea peseti 'e 15 'i 'Afilika.¹²

'Oku fakatupulekina lahi 'a e nofo mali 'i he fefalala'aki kakato 'a e ongo me'a mali. 'Oku 'ikai ha me'a te ne faka'auha lahi ange 'a e fefalala'aki ko iá 'o tatau mo e ta'e anganofa ki hoto mali. 'Oku 'ikai pē fakatonuhia'i 'a e tonó ia ha taimi. 'Oku 'i ai pē ha taimi 'e ni'ihī 'oku hao ai ha ngaahi nofo-mali mo ha ngaahi fāmilí 'e ni'ihī mei he faka'auha ko 'eni pea tolonga 'o tu'u'loa 'a e fāmilí, ka 'oku makatu'unga ia 'i he ma'u 'e he tokotaha ne ta'e'hala-iá ha 'ofa lahi fe'unga ke ne fakamole-mole'i mo fakangalo'i. 'Oku fie ma'u ai 'a e tokotaha ne tonó ke ne fakatomala mo'oni, pea fakavaivai'i ia 'o feinga ke ne ma'u ha fakamole-mole, pea li'aki 'a e koví.

Ko Hono Malu'i Hotau Ngaahi Fāmilí

'Oku 'ikai totonu ke fakaesino pē 'etau tauhi mateaki ki hotau mali, ka ke faka'atamai mo fakalaumālie foki. 'Oku 'ikai pē ha taimi ia 'e ta'e fakatupu maumau ai 'a e fakamalinga kākāá, pea 'oku 'ikai ha potu ia 'o e meheká pe fua'á 'i he nofo mali. Kuo pau ke faka'ehi'ehi 'a e kakai mali kotoa pē mei he matamatakovi kotoa, 'aki ha'anau ta'ofi hano fai ha fa'hinga fetu'utaki 'oku faka'alo'alongaua mo ha taha 'oku 'ikai te nau mali mo ia. Ko e angama'á 'a e me'a 'okú ne lava 'o pukepuke fakataha 'a e nofo mali. Na'e folofola 'a e 'Eikí 'o pehē, "Ke ke 'ofa ki ho mali 'aki ho lotó kotoa, pea pikitai kiate ia kae 'ikai ki ha toe taha kehe" (T&F 42:22).

Ka fai 'e ha tangata mo ha fefine ha palōmesi 'i he ouau 'o ha mali—kae tautautefito ki ha fakama'u 'i he temipalé—'oku 'ai ki ai 'a e lāngilangi ko e taha ia 'o e ngaahi fuakava mahu'inga taha te tau lava 'o fai. Kuo pau ke tau faka'apa'apa'i ma'u pē 'a e ngaahi fuakava 'oku toputapú. 'Oku lahi mo mahu'inga 'a e ngaahi tukupā 'oku fehanganagai mo e ngaahi fāmilí 'o e 'aho ní. 'Oku fie ma'u 'e he'etau ngaahi fetu'utaki fakafāmilí 'a e malu'i kotoa

pē 'e lava 'o fokotu'ú, pea ko ha malu'i mālohi 'a hono tauhi 'o e ngaahi fuakava 'oku toputapú.

Na'e langa e Nehemaia 'o e Fuakava Motu'á ha 'ā 'a ia "na'e 'ikai ha ava 'oku toe" ke malu'i 'a Selusalema (Nehemaia 6:1). Na'e kole hono ngaahi filí ke 'alu hifo ki lalo mei he 'aá, he na'a nau fie fai ha kovi kiate ia. Na'e nofo pē 'a Nehemaia ia 'i he funga 'aá mo pehē ange, "Oku 'ikai te u fa'a 'alu hifo [mei he 'aá]; ko e 'uma'ā 'a 'eku tuku 'a e ngāué?" (veesi 3).

'E 'ikai te tau lava 'o langa ha ngaahi 'ā piliki mo e maka ke 'ātakai'i hotau ngaahi fāmilí, ka kuo pau ke tau fokotu'u takai ma'u pē 'iate kinautolu ha ngaahi me'a malu'i ke malu'i 'aki kinautolu. 'E hoko 'a e ngaahi me'a ko iá ko ha malu'anga. 'Oku ou fie fokotu'u atu ha founa 'e tolu ke malu'i mo fakamālohia ai hotau ngaahi fāmilí.

Lotu Fakafāmilí

Ko e taha 'o kinautolu ko e lotu fakafāmilí. 'Oku fakaafe'i mai 'a e Laumālie 'o e 'Eikí ki he 'apí 'i he lotu mo e uouangataha 'a e 'apí. 'Oku fie ma'u ke ako'i 'e he mātu'á ki he'enua fānau ko e fānau kinautolu 'a e 'Otuá pea 'oku totonu ke nau lotu faka'aho kiate ia. 'Oku hoko 'a e lotu fakafāmilí fakatahá ko ha mālohi ke fakataha'i kinautolu. 'E ako 'a e fānau ikí ke nau lotu 'i he'enua fanongo ki he lotu 'a 'enua mātu'á mo e ngaahi tokoua lalahí.

Na'e mahu'inga ki hoku lotó mo hoku 'atamai 'a e ngaahi lotu 'a 'eku kui tangatá 'i he'eku kei si'i. Na'e tū'ulutui hono fāmilí tokolahí 'i he

pongipongi mo e efiāfi kotoa ki mu'a pea nau toki kāi. Na'á ku pehē 'i he taimi ko iá 'oku fu'u lōloa 'ene ngaahi lotú! Na'e lahi ha ngaahi me'a na'a ne lotua. Ko e tangata faama ia. Ko e lolotonga 'eni 'a e Tō Lalo Faka'ekonōmiká, pea na'e fu'u la'ala'a lahi 'aupito 'a e fonuá. Na'e fiekaia 'ene fanga manú. Na'e tokolahi 'a e fāmilī ke ne fafanga'í. Ka na'e fakamātoato ma'u pē 'ene ngaahi lotú, pea lahi mo 'ene tuí, pea na'á ku tui mo au 'e tokonīi ia 'e he 'Eikí pea 'e lelei 'a e me'a kotoa pē. Na'e iku pē 'o hoko ia. 'Oku mahu'inga lahi 'a e lotu fakafo'ituitui mo fakafāmilī ki he fiefia fakafo'ituitui mo e fiefia 'a e fāmilī.

Efiāfi Fakafāmilī 'i 'Apí

Ko e malu'i hono uá ko e efiāfi fakafāmilī fakauiké. 'Oku ma'atautolu kotoa 'a e efiāfi fakafāmilī 'i 'apí, neongo pe ko e hā ha tu'unga pē 'o e mo'uí 'oku tau 'i ai. 'Oku ou 'ilo'i mo Sisitā Fausi, 'oku kehe 'a e efiāfi fakafāmilī 'i 'apí ia he taimí ni, mei he taimi na'á ma kei nofo ai mo 'ema fānaú mo e makapuná. Ko e kongā lahi 'o e taimí he taimí ni 'okú ma ako fakataha ai 'a e folofolá. Na'á ma lau homa tāpuaki fakapēteliaké he'ema efiāfi fakafāmilī 'i he ngaahi uike sīi kuo hilí, mo feinga ke mahino kiate kimaua ha ngāue 'oku kei toe ke ma fai. Na'á ma 'ilo'i ai 'oku kei toe ha ngaahi ngāue kehe ke ma fai.

'Oku 'i ai ha ngaahi fāmilī 'e nīihi kuo 'ikai te nau toe fai 'a e fakataha mahu'inga ko 'ení. 'Oku totonu ke tau fai hotau tūkingatá ke faka'ata'atá 'a e ngaahi efiāfi Mōnité mei he ngaahi 'ekitivitī kehé. 'Oku hangē 'a e efiāfi

fakafāmilī ko ha kuluú, he 'okú ne hāi fakataha kitautolu ko e ngaahi fāmilī. 'Oku totonu ke hoko 'a e ngaahi lēsoni ko ha taimi fai fakahinohino lelei pea fakakau ki ai 'a e kau mēmipa 'o e fāmilī 'i ha 'ātakai 'oku fakafiēmālie, pea kau ki ai mo hano fakahā 'o e 'ofá.

'Oku totonu ke tau feinga 'i he'etau ngaahi efiāfi fakafāmilī, ke fakakau 'a e tokotaha kotoa pē, tuku kehe pē 'a e fānaú valevalé, he taimi 'e nīihi. 'E lava 'a e fānaú ikí 'o kau mai 'aki ha'anau fai ha ngaahi hiva. 'E lava 'o vahe ki he fānaú lalahí ke nau teuteu mo ako'i ha lēsoni kakato pe kongā 'o ha lēsoni. 'E lava 'e he kau mēmipa kehe 'o e fāmilī 'o tokoni ki he fānaú ikí ke nau teuteu. 'Oku totonu ke tuku ange ki he tokotaha kotoa pē ke fai mai ha'anau fehu'i mei he'enua ako ki he ongoongolele'i pe mei he lēsoni.

'Oku toe hoko foki 'a e efiāfi fakafāmilī ko ha taimi ke fokotu'u ai ki he tohi māhiná 'a e ngaahi 'ekitivitī 'a e fāmilī, ke 'ilo'i ai 'e he tokotaha kotoa pē 'a e me'a 'oku fie ma'u meiate kinautolú. Ko e taimi ia 'e lava 'o fakalele'i ai ha ngaahi feta'emahino'aki. Ko e taimi foki ia ke pou pou'i ai 'a e kau mēmipa 'o e fāmilī ke fakatupulaki honau ngaahi talēnití pea nau feinga ke ma'u ha ngaahi poto taukei fo'ou.

Ako Fakafāmilī mo Fakatāutaba 'o e Folofolá

Ko e tefito'i me'a hono tolú ko e ako fakafāmilī mo fakafo'ituitui 'o e folofolá. 'Oku fie ma'u ke palani'i ia, pea tauhi pau ki ai 'a e mātu'á mo e fānaú kotoa. Kuo pau ke tau tokonīi 'etau fānaú 'aki 'etau fakamālohia 'enua tuí mo 'enua 'iló.

Na'e toki mali 'i he temipalé ha finemui 'e taha, peá ne lea ai 'o kau ki hono mahu'inga 'o e ako 'o e folofolá 'i hono fāmilī 'i he'ene kei tupu haké. Na'e fa'a tā 'e he'ene fa'eé 'i he taimi 5:30 pongipongi 'o e 'aho kotoa pē ha fafangu hangē ko e fafangu 'oku fa'a tautau he kia 'o e fanga pulú, ke fafangu 'aki e fāmilī ke fai 'enua ako folofolá. Na'á ne 'ita ma'u pē mo pehē ko hano maumau'i ia honau taimí, ka neongo 'eni, na'e fai ia talu mei he'ene kei sīi 'o a'u ki he'ene fu'u lahi.

'Oku 'ilo'i 'e he finemui ni he taimí ni 'i he'ene manatu atu ki a'i, na'e hanga 'e he taimi ako folofola fakafāmilī ko iá 'o fokotu'u ha sīpinga mahu'inga 'a ia 'okú ne kei muimui ki ai mo hono ngaahi tuonga'ané mo e ngaahi tokouá 'i honau ngaahi fāmilī 'onautolú. Ko e ngaahi taimi ako 'eni na'e kamata ke ne ma'u ai ha fakamo'oni pau ki he ongoongolele'i. Na'á ne toe lava foki 'o fokotu'u he taimi ako ko iá ha'ane fetu'utaki ta'engata makehe mo 'ene mātu'á mo hono ngaahi tuonga'ane mo e tokoua taki taha.

Kuo pau ke fai 'a e ako folofola fakafo'ituitui mo fakafāmilī 'i he mo'uí kotoa. 'E faingata'a'ia 'a e fānaú he taimi 'e nīihi 'i he fakalea 'o e folofolá, ko ia 'oku totonu ke fakamoleki 'e he mātu'á mo e fānaú lalahí ha ki'i taimi ke fakamatala'i ange ha nīihi 'o e ngaahi potu folofola faingata'a angé. 'Oku totonu ke nau fakamatala'i 'ene fekau'aki mo honau ngaahi tu'unga lolotonga. 'E laui ta'u pea toki lava 'o fokotu'u ma'u 'i he ngaahi fāmilī ha'anau alāanga ki hono ako 'o e ongoongolele'i—ka 'oku 'ikai hoko tu'unga'a pē ia. 'Oku tokoni 'a e ngaahi founa akó ke fokotu'u ha 'āmalu'i mo'ó e ngaahi fāmilī ke nau fakafalala ki ai, mo tokoni ke fakataha'i kinautolu.

Ko e Ngaahi Fatongia 'o e Mātu'á

Na'á ku toki fe'iloaki ni mo Sisitā Fausi mo homa mokopuna ua fo'ou tahá. Ko 'eku fuofua fua hake ia kiate

aú. Na'á ku 'ilo'i 'oku lahi 'aupito ha ngaahi me'a kuo pau ke ako 'a e ki'i ta'ahine ko 'eni ke fehanganhangai mo ia kae fiefia 'i he mo'uí. Ko 'api 'a e feitu'u lelei taha ke ako ai 'e he fānaú 'a e me'a 'oku mahu'inga tahá, he ko 'api 'a e feitu'u 'oku ma'u lahi taha ai 'a e 'ofá. Kuo fekau ki he mātu'á ke nau ako'i ki he'enu fānaú 'a e "ako-naki 'o e fakatomalá mo e tui kia Kalaisi ko e 'Alo 'o e 'Otua mo'uí, . . . pea mo e . . . foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni." (T&F 68:25).

Kuo pau ke ma'u 'e he'etau fānaú ha fakamo'oni ki he Fakamo'uí 'i He'ene hoko ko e Huhu'i 'o e māmani, ke nau lava 'o fehanganhangai mo e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí. 'Oku fie ma'u ke ako'i kiate kinautolu, 'e 'i ai ha 'aho kuo pau ke nau fai ai ha fakamatala ki he 'Eiki 'o kau ki he'enu ngaahi ngāue 'i he mo'uí ko 'eni. Kuo pau ke ako'i foki kiate kinautolu 'a e palani 'o e fiefia 'a e 'Eiki ma'a 'Ene fānaú. 'Oku 'uhinga 'eni ki he fie ma'u ko ia ke nau 'ilo'i 'oku 'ofa 'a e 'Otuá 'iate kinautolu, pea na'a tau nofo fakataha mo Ia ki mu'a pea fakatupu 'a e māmani, pea te tau lava 'o foki hake kiate Ia taki taha, tu'unga 'i he misiona 'a Hono 'Alo ko Sisū Kalaisi. 'Oku fie ma'u foki ke fakaako'i 'etau fānaú, ke nau lava 'o fehanganhangai mo e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí.

'Oku totonu ke fai 'e he mātu'á 'a e fakatonutonú 'i he 'ofa mo e mā'oni'oni. 'E 'ikai lava 'o fakamālohi'i 'a e fānaú ke nau talangofua. Hangē ko e me'a 'a Palesiteni Hingikeli, "Oku fie ma'u ke mapule'i lelei 'a e ngaahi fāmili. Ka 'oku 'ikai 'omi 'e he pule'i 'i he founa fefeka mo fakamamahí, ha fakatonotonu 'oku lelei, ka ko e lotomamahi pē mo e tāufehi'a. 'Oku 'ikai te ne fakalelei'i ha me'a, ka 'okú ne fakatupu ke lahi ange 'a e palōpalemá. 'Oku 'ikai te ne ikuna'i ha me'a."¹³ Ko 'etau founa lelei taha ki hono fakatonotonu 'o e fānaú 'i he'enu fai ha hala, ko hono fai ia 'i he founa 'oku

tu'u ma'u 'i he 'ofa, fa'a kātaki, anga-'ofa, feifeinga'i, mo fakalotoa.

'Oku ou tui 'oku ma'u 'e he kāinga-lotu 'o e Siasí 'a e founa lelei taha ki hono fakalelei'i 'o e mo'uí fakafāmili 'o e sosaieti, 'a ia 'oku faka'au'auhifo pē ke 'auha. 'A ia ko e pau ke fakalāngilangi'i mo faka'apa'apa'i 'e he kakai tangatá, kakai fefiné, mo e fānaú 'a e ngaahi fatongia fakalangi fakatou'osi 'o e ngaahi tamái mo e ngaahi fa'e'e 'i he 'apí. 'I he'etau tau fai iá, 'e ohi mai 'e he mā'oni'oni 'oku ma'u aí, 'a e fefaka'apa'apa'aki mo e fefakahounga-'aki 'i he kāingalotu 'o e Siasí. 'Oku ou 'ilo'i 'oku 'i ai ha mātu'a tāutaha 'oku nau lehilehi'i hake ha fānaú, ko ia te u fakamanatu atu ai 'a e fale'i lelei na'e fai mai 'e 'Eletā Sione B. Tikisoní. Na'á ne tohi 'o pehē, "Kapau 'oku 'ikai a'usia 'a e tu'unga maheni 'o e 'api 'oku 'i ai ha tamai mo ha fa'e'e, kuo pau leva ke tau fai hotau tūkuingatá ke tokoni ki ai 'a e lakanga fakataula'eiki mo e ngaahi houalotú, ka kuo pau ke 'oua na'a tau fetongi ai 'a e mātu'á 'i honau fatongia mā'olunga tahá."¹⁴

'Oku ou 'ilo'i foki, 'e 'i ai ha taimi 'e fie ma'u ke ngāue 'a e kakai fefiné 'i ha feitu'u kehe mei 'api ke tokoni ki he fāmili. 'I he konifelenisi mo e kau faiongoongó 'i he 'aho 13 'o Mā'asi 1995, 'i hono fokotu'u 'o e Kau Palesiteni 'Uluaki fo'ou, na'e tali ai 'e Palesiteni Hingikeli ha fehu'i mei he kau faiongoongó 'o fekau'aki mo e ngaahi fa'e 'oku ngāue:

"Fai ho'omou lelei tahá pea manatu'i ko ho'omou koloa mahu'inga taha 'i he māmani ko 'eni, ko e fānaú ko ia kuo mou 'omi ki he māmani, pea 'oku mou fatongia'aki honau lehilehi'i mo hono tokanga'i."

Neongo 'oku tokolahi ha ngaahi tamai 'oku nau kau lahi 'i hono lehilehi'i hake 'o 'enu fānaú, ka 'oku faka'au pē ke tokolahi ange 'a e kakai tangata 'oku "nau fakali'eli'aki pe 'ikai pē ke nau kau atu kinautolu" ki he mo'uí 'a 'enu fānaú. Ko e kakai

tangata ko ia 'oku 'i ai ha'anau fānaú tu'utāmaki, pe 'i ai ha'anau fānaú mei ha nonofo fakamali ta'e mali mo ha fefiné, 'oku si'isi'i ange ke nau tokoni kinautolu ki hono 'ohake mo tauhi 'o e fānaú ko iá, 'o 'ikai tatau mo e kakai tangata 'oku malí.¹⁵

Ko e Mālohi 'o e Lakanga Fakataula'eiki

Kuo fokotu'u 'e he 'Otuá 'i Hono finangalo potó, 'a e ma'u mafai fakahinohino ki he ngaahi kautaha mahu'inga taha 'i he māmani. Ko e mafai fakahinohino ko iá 'a e lakanga fakataula'eiki. 'Oku 'omi 'e he lakanga fakataula'eiki ha ngaahi tāpuaki mei he 'Otuá ki he kāingalotú kotoa 'i he nima 'o e kau tamaio'eiki kuó Ne filí. 'Oku lava 'e he mafai ko 'eni 'o e lakanga fakataula'eiki 'o tāpuekina 'a e kāingalotu kotoa pē 'o fakafou mai 'i he kau faiako faka'apí, kau palesiteni fakakōlomú, kau pīsopé, ngaahi tamái, mo e kau tangata mā'oni'oni kehe kotoa pē kuo tuku ke nau fakahoko e ngaahi ngāue 'a e pule'anga 'o e 'Otuá.

Ko e lakanga fakataula'eiki ko e mālohi mo e ivi tākiekina mā'oni'oni ia 'oku ako'i ai 'a e fānaú tangatá 'i he'enu tutupu haké pea 'i he'enu mo'uí kotoa ke nau faka'apa'apa ki he angama'á, pea nau faitotonu mo fáa ngāue, pea ma'u ha loto faka'apa'apa, pea taukapo'i mo malu'i 'a e tu'unga fakaefefiné. Ko e lakanga fakataula'eiki ko ha ivi tākiekina ia 'okú ne ta'ota'ofi ha taha ke ne mo'uí fakama'uma'u. 'Oku ako'i 'a e kau finemu'i te nau lava 'o fakahoko ha kongala'hi 'o 'enu ngaahi faka'amú, 'o fakafou 'i he ivi mo e mālohi 'o e lakanga fakataula'eiki ke fai tāpuekina.

'Oku foaki mai 'i he lakanga fakataula'eiki 'a e ngaahi kī fai fakama'u na'e fakafoki mai 'e 'Ilaisiaá, pea lea 'aki 'e Malakaí. 'Oku ngāue 'a e ngaahi fāmili 'i he mā'oni'oni ke "liliu 'a e loto 'o e ngaahi tamái ki he fānaú, pea mo e fānaú ki he ngaahi tamái, telia na'a

te'ia 'a e māmaní kotoa pē 'aki ha fakamala'ia" (T&F 110:15; vakai foki ki he Malakai 4:6). 'Oku fakahaai mai 'a e mālohi fai fakama'u ko 'eni na'e fakahā mai 'ia 'Ilaisiaá, 'i he ngaahi fetu'utaki fakafāmilí, mo e ngaahi 'ulungāanga mo e ngaahi lelei 'oku fakatupulekina 'i ha 'ātakai 'oku lelei, pea pehē ki he ngāue 'oku fai 'i he 'ofā.

Kuo pau ke tau fakamālohia e misiona 'a 'Ilaisiaá ke liliu 'a e loto 'o e ngaahi tamaí ki he fānaú mo e loto 'o e fānaú ki he'enua ngaahi tamaí. 'Oku 'aonga pea fakatupu ai 'e he ngaahi ouau 'o e tempalé ha lelei, 'o kapau 'e fakahoko ia 'i he'etau mo'ui faka'ahó. Ko e ngaahi afo 'eni 'oku nau ha'i fakataha 'a e ngaahi fāmilí, pea 'oku hanga 'e he lakanga fakataula'eikí 'o tokoni'i hono fakatupulekiná.

'Oku ou poupou mālohi atu ki he ngaahi tamaí, husepānití, uai'í, pea mo e fānaú, ke mou faka'apa'apa'i mo 'apasia ki he ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí. Kapau te mou fai ia, te mou tokoni ai ki hono faito'o 'o e kanisā ko ia 'okú ne 'ufi'ufi hotau sosaietí pea uesia ai hotau ngaahi fāmilí. 'Oku ou fakatauange mo lotua ke akonekina 'a e ngaahi tamaí ke nau ngāue'i honau ngaahi ui 'i he lakanga fakataula'eikí 'i he'e-nau hoko ko e kau pēteliake ki he fāmilí, pea ke tāpuekina 'a e kakai fe'finé 'i honau fatongia mahu'inga tahá—'a e fatongia fakafa'eé, pea nau ma'u fakataha ai 'a e ngaahi tāpuaki kuo tala'ofa mai 'e he'etau Tamai Hēvaní, pea 'oku ou fai 'eni 'i he huafa 'o Sisū Kalaisí, 'ēmeni.

Ngaahi Ma'u'anga Fakamatalá

1. *History of the Church*, 2:320.
2. Makatu'unga 'i he fakamtala mei he U.S. Census Bureau, (tokolahi 'o e mali 'i he kau fe'fine ta'e mali 'e toko 1,000 ta'u 15 mo e motu'a angé) fakatātā fika 1 'i he National Marriage Project, "Social Indicators of Marital Health and Wellbeing: Trends of the Past Four Decades," *The State of Our Unions, 2003: The Social Health of Marriage in America*, (lipooti fakata'u, 2003), 21.
3. National Marriage Project, "Social Indicators," 20–21.
4. United Nations, *Demographic Yearbook 2000* (2002), Table 23. Vakai foki ki he ngaahi ta'u ki mu'a angé.
5. Vakai ki he Tim B. Heaton mo e Kristen L. Goodman, "Religion and Family Formation," *Review of Religious Research* (Sune 1985), 343–59; Elizabeth VanDenBerghe, "Religion and the Abundant Life," *Ensign*, Oct. 1994, 32–45; Linda J. Waite mo Maggie Gallagher, *The Case for Marriage* (2000).
6. *Ensign*, Nov. 1995, 102.
7. Arlene F. Saluter, Current Population Reports, Series P-20, No. 450, *Marital Status and Living Arrangements: March 1990* (1991), table N (kakai nonofo fakamali 'e toko 439,000 'i he 1960); Jason Fields, Current Population Reports, Series P-20, No. 537, *America's Families and Living Arrangements: March 2000* (2001), 12 (toko 3.8 miliona e kakai 'oku nonofo fakamali 'i he 2000; malava pē ke toe tokolahi ange 'a e kakai 'oku nonofo fakamali he lototonga ni).
8. National Marriage Project, "Social Indicators," 325.
9. Rose M. Kreider and Jason Fields, Current Population Reports, Series P-70, No. 80, *Number, Timing, and Duration of Marriages and Divorces: 1996* (2001), 17–18; vakai foki, National Marriage Project, "Social Indicators," 23–24, 25.
10. National Center for Health Statistics, *National Vital Statistics Reports, Births: Final Data for 2002*, Dec. 17, 2002, table C; National Center for Health Statistics, *Nonmarital Childbearing in the United States, 1940–99*, Oct. 18, 2000, table 1. (Fakamatala mei he 1973–2001.)
11. David Popenoe and Barbara Dafoe Whitehead, "Marriage and Children: Coming Together Again?" in *The State of Our Unions 2003: The Social Health of Marriage in America*, National Marriage Project (lipooti fakata'u, 2003), 10–11.
12. Stanley K. Henshaw and others, "The Incidence of Abortion Worldwide," *International Family Planning Perspectives*, Supplement, Jan. 1999, table 1.
13. *Teachings of Gordon B. Hinckley* (1997), 418.
14. "Lead Me, Guide Me," *Ensign*, Sept. 2003, 17.
15. Popenoe and Whitehead, "Marriage and Children," 9.

'ELETĀ RICHARD G. SCOTT

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Ko e Makatu'unga Fakatokāteline 'o e Ngaahi Houalotú

Ko e Fatongia 'o e Ngaahi Houalotú

'Oku makatu'unga 'eku leá 'i he pōpoaki fakaofo mo mahino na'e fai atu 'e Palesiteni Fausi 'o kau ki he malí, fāmílí, mo e 'apí.

Kuo vahe'i mai e faingamālie ko 'ení ke u lea atu ai 'o kau ki he tokāteline mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku ngāue 'o fakatatau ki ai 'a e ngaahi houalotu 'o e Siasí, mo 'enau fekau'aki mo e laine 'o e mafai mei he kau taki lakanga fakataula'eikí. Koe'uhí ke hoko ko ha fakava'e mālohi, 'oku ou ngāue'aki ai he fakamatalá ni 'a e ngaahi lea 'a ha kau palesiteni 'o e Siasí, 'a ia 'oku faka'aonga'i hangatonu pē heni

'enau ngaahi leá. 'Oku 'oatu 'a e fale'i ni ke tokoni'i kimoutolu ke ola lelei ho'omou ngāue he houalotu 'oku mou ngāue aí, 'o fakatatau ki he fakahinohino 'a ho'omou kau taki lakanga fakataula'eikí. Te ne tokoni'i kimoutolu ke liliu ho'omou ngaahi 'ekitivitií ke fe'unga mo homou ngaahi tu'unga mo e ngaahi ma'u'anga tokoni fakalotofonua.

'Oku ai ha houalotu 'e nima 'o e Siasí: Kau Tālavou, Lautohi Faka-Sāpaté, Fine'ofá, Kau Finemuí, mo e Palaimelí. 'Oku fakataumu'a 'a e pōpoakí ni ki he Fine'ofá, Kau Finemuí, mo e Palaimelí. 'E toki fakamafa'i 'i ha ngaahi fakamafola he kaha'ú 'a e houalotu 'e ua 'oku toé.

Ko e hā 'a e fatongia 'o ha houalotu? 'Oku mahu'inga ke tau manatu'i he'etau tali 'a e fehu'i, ko e "fāmílí ko e tu'utu'uni ia 'a e 'Otuá," pea ko e "uho ia 'o e palani 'a e Fakamo'uí ki he iku'anga ta'engata 'o 'Ene Fānaú."¹ Ko e tefito'i fatongia mo e taumu'a 'o e ngaahi houalotu 'o e Siasí ke tokoni ki hono "tōkaki mo fakatupulaki ha fakamo'oni kia [Sisū] Kalaisi mo e Ongoongoleléi." 'E lava foki 'e he ngaahi houalotú 'o ako'i 'a e misiona fakalangi 'a Siosefa Sāmitá mo hono Fakafoki Mai 'o e Siasí 'o Sisū Kalaisí. 'E hanga 'e he ngāue ni 'o tokoni'i e ngaahi fāmílí mo e fakafokí'ituituí ke "ngaohi 'enau

mo'uí ke hoa mo e ngaahi fono mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e Ongoongoleléi kuo fakafoki maí," 'o fakatatau ki he fakahinohino 'a e lakanga fakataula'eikí toputapú.²

Ko e fāmílí mo e 'apí 'a e fakava'e pe makatu'unga 'o e mo'uí mā'oni'oni. Ko e mālohi 'a e lakanga fakataula'eikí, pea ko e laine 'o e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí 'a e founa kuo fokotu'u 'e he 'Eikí ke poupou'i 'aki 'a e fāmílí. 'Oku 'oatu 'a e ngaahi folofolá mo e ngaahi nāunau kuo fakangofua ke ngāue'akí, ke fakahinohino'i 'a e fakafokí'ituituí mo e ngaahi fāmílí 'i he ngaahi hala 'o e 'Otuá. Ko e fakatātā 'e taha 'o e ngaahi nāunau ko iá, ko e tohi lēsoni fo'ou ma'á e Lakanga Taula'eikí Faka-Melekisēteki mo e Fine'ofá ki he ta'u ní, 'a e ngaahi akonaki 'a Palesiteni Hiipa J. Kalānité.

'Oku fokotu'u 'a e ngaahi houalotu 'o e Siasí ke tokoni ki he fakafokí'ituituí, fāmílí, mo e lakanga fakataula'eikí ke nau 'ilo'i 'a e ngaahi me'a fakalangi 'oku fie ma'u meiate kinautolú. Neongo iá, kuo pau ke fakafekau'aki lelei 'a e ngaahi 'ekitivitií 'a e ngaahi houalotú kotoa, ke maau pea tauhi ai ke hao-hao 'a e tokāteline kuo fakahā maí.³ 'Oku lelei taha hono fakafekau'aki iá 'i he malumalu e tataki 'a e lakanga fakataula'eikí 'i he ngaahi fakataha alēlea fakasiteiki mo fakauōtí.

Ke Poupou'i 'a e 'Apí mo e Fāmílí

Na'e ako'aki 'e Palesiteni Kimipolo 'o pehē:

"Ko e misiona 'a e Siasí ki hono kāingalotú, ke 'omi ai kiate kinautolu 'a e ngaahi tefito'i mo'oni, polokalama, mo e lakanga fakataula'eikí

ke nau 'o teuteu'i ai ki he hakeaki'i. 'E makatu'unga lahi 'etau lavame'a fakatautaha mo faka-Siasí 'i he'etau faivelenga hono mo'ui'aki 'o e ongo-ongoleleí 'i 'api. Ko e taimi 'e toki mahino ai kiate kitautolu 'a e fatongia 'o e fakafo'ituituí mo e fatongia 'o e ngaahi fāmili mo e 'apí, 'e toki mahino leva ai kiate kitautolu kuo fokotu'u 'a e ngaahi kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí mo e ngaahi houalotú, pea a'u ki he ngaahi uōtí mo e siteikí, ke tokoni'i 'a e kāingalotú ke nau mo'ui'aki 'a e ongoongoleleí 'i 'api. 'E toki mahino ai, 'oku mahu'inga ange 'a e kakaí he ngaahi polokalamá, pea 'oku totonu ke pou-pou'i ma'u pē 'e he ngaahi polokalama 'a e Siasí, pea 'oua na'a 'i ai ha taimi te ne ta'ofi ai, 'a e ngaahi 'ekitiviti fakafāmili 'oku fakatefito 'i he ongoongoleleí. . . .

"'Oku totonu ke hoko 'etau tukupā ke mo'ui'aki 'o e ongoongoleleí 'i 'apí, ko e pōpoaki mahu'inga ia 'a e polokalama kotoa pē 'a e lakanga fakataula'eikí mo e houalotú, pea fakasíisii 'a e ngaahi 'ekitiviti ko ia 'e ala tukú, 'a ia 'okú ne to'o 'a e tokangá mei he fāmili mo e 'apí."⁴

Na'e 'i ai ha taimi mahu'inga 'i he Siasí 'i mu'a, na'e vahe ai kia 'Eletā Hāloti B. Lī 'a e ngāue faingata'a ko hono fakafekau'aki 'o e ngaahi konga kehekehe 'o e Siasí he taimi ko iá, ki hono tu'unga kuo fakatahataha'i ai kinautolu he taimi ní.

'Oku 'aonga 'aupito kiate kitautolu he 'ahó ni 'a e 'ilo na'a ne ma'u mei he ngāue toputapu ko iá. Na'e fai mai 'e Palesiteni Lī 'a e fale'i mahu'inga ko 'ení 'i ha'ane lea 'i ha konifelenisi:

"Ko e 'apí 'a e makatu'unga 'o e mo'ui mā'oní. . . . 'Oku fakahoko 'a e ngaahi polokalama 'a e Siasí ke pou-pou'i 'a e 'apí; pea 'oku tokoni lahi 'a e ngaahi polokalama fakahoualotú. . . . [Oku fu'u fie ma'u 'aupito] ke fakamahino'i 'a e mahu'inga 'o hono ako'i leleí pea mo e fatongia mahu'inga 'o e mātu'á 'i 'apí. 'Oku hangē 'etau ngaahi

ngāue fakahoualotú ko ha fa'u sitepú, 'i he'etau feinga ke langa hake 'a e fakafo'ituituí, pea kuo pau ke 'oua na'a ngalo 'iate kitautolu ko e fa'u sitepu ia mo'ó e laumālié.⁵

Na'e toe fakamamafa'i foki 'e Palesiteni Lī: "Ko e fatongia 'o e kau taki lakanga fakataula'eikí. . . ke fakamālohia 'a e Siasí—pea fakapapau'i 'oku fua 'e he kāingalotú honau fatongia pea fai 'e he ngaahi houalotú honau tūkingatá ke fakahoko 'a hono 'uhinga 'o e fo'i lea ko iá. 'Oku hoko 'a e houalotú ko ha tokoni ki he lakanga fakataula'eikí 'i hono le'ohi 'o e Siasí, pea tokoni foki ki he 'apí, 'o fakatatau ki he fakahinohino, mo e . . . ngāue faaitaha mo e lakanga fakataula'eikí."⁶

Na'e toe pehē 'e Palesiteni Lī 'oku totonu ke hanga 'e he ngaahi polokalama 'a e Siasí 'o fakamālohia 'a e 'apí: "Kapau 'e 'i ai ha taimi. . . 'e to'o ai 'e he ngaahi ngāue [a e Siasí] 'a e taimi kotoa 'o e fānaú. . . . ko ha toki me'a fakamamahi mo'oni ia. . . . 'Oku totonu ke hoko 'etau ngaahi ngāue faka'ahó ko hano pou-pou'i mo fakamālohia 'o e ngaahi 'apí, 'a ia ko e 'uluaki 'ā- malu'i ia 'a 'etau Tāmai Hēvani."⁷

Na'e akonaki 'a Palesiteni Hingikeli 'o pehē:

"Kuo pau ke tau ngāue ki hotau fatongia ko e ngaahi mātu'á, 'o hangē 'oku makatu'unga 'a e me'a kotoa pē 'i he'etau fua hotau fatongia ko iá.

"Kapau 'e 'ikai te tau lavame'a 'i hotau ngaahi 'apí, ta 'oku 'ikai te tau lavame'a 'i he'etau mo'ui. . . Lotu ke mou ma'u ha fakahinohino mo ha tokoni, mo ha taki hala, pea mou mui mui ki he ngaahi fanafana 'a e Laumālié ke tataki kimoutolu 'i [homou ngaahi] fatongia mamafa taha 'i homou fatongia kotoa peé, he 'oku ta'engata pea 'ikai hano ngata'anga 'o e ola 'o ho'omou takimu'a 'i homou 'apí."⁸

Na'e akonaki 'a Palesiteni Siosefa F. Sāmīta 'i ha'ane lea 'i ha konifelenisi lahi he 1906, 'o pehē: "'Oku tau 'amanaki atu ki he 'aho. . . 'a ia 'e

mahino ai ki he fakataha alēlea kotoa pē 'o e Lakanga Fakataula'eikí. . . 'a hono fatongia, pea nau fua totonu honau fatongia ki he lelei tahá. . . . Ka hokosia mai 'a e 'aho ko iá, 'e 'ikai toe fie ma'u e ngaahi ngāue lahi 'oku fai he taimi ni 'e he ngaahi houalotú, koe'uhí he 'e fai ia 'e he ngaahi kōlomu maheni 'o e Lakanga Fakataula'eikí."⁹

Na'e toki fai mai 'e Palesiteni Hāloti B Lī ki mui 'a e fakamahino ko 'ení: "Kuo lahi ha ta'e mahino ki he lea ko ia [a Palesiteni Siosefa F. Sāmīta]. 'Oku 'ikai ko hono 'uhingá 'e tāmāte'i 'a e ngaahi houalotu kuo fokotu'ú, ka ko hono 'uhingá, 'e fakalahi ange 'a e fatongia 'o e ngaahi kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí ki hono fakamālohia 'o e ngaahi houalotu kuo 'osi fokotu'ú, 'aki ha'anau kau lahi ange ki ai, ke fakamamafa'i 'a e lakanga fakataula'eikí 'i he tapa kotoa 'o e ngāue 'a e 'Eikí."¹⁰

'Oku hanga 'e he ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení na'e fakahā mai 'e he kau Palesiteni ki mu'a 'o e Siasí, 'o pule'i 'a e ngaahi houalotu 'o e Siasí. Kuo toutou fakamanatu mai ia 'e he Kau Palesitenisi 'Uluaki ki mui ni maí. 'Oku kei hoko ia ko e fakava'e 'o e ngāue 'a e ngaahi houalotu 'o e Siasí.

Ngaahi Uiu'i 'i he Uōtí mo e Siteikí

'Oku fakalele fēfē leva 'a e ngaahi houalotú? Tē u fakamatala ki he ngaahi tefito'i mo'oni fakakātoa ki hono pule'i. 'E faka'alí'ali atu 'a mui he fakamafolá ni ha founga 'e taha ki hono fakahoko 'o e ngaahi tefito'i mo'oni ko iá.

'Oku ngāue 'a e houalotu kotoa pē 'o fakatatau mo e taki 'a hono kau palesitenisií, pea mo hono tokanga'i 'e he kau taki lakanga fakataula'eikí 'i he siteikí mo e uōtí, 'a ia 'oku 'anautolu 'a e fatongia fakakātoa ki he ngāue 'a e ngaahi houalotu ko iá.¹¹ Kuo tu'utu'u-ni fakalangi mai ke ma'u 'e he palesiteni fakasiteikí mo e pisopé 'a e kī ki

hono ui 'o e ngaahi lakanga 'i he ngaahi houalotu takitaha 'okú ne tokanga'i pea mo fakahinohino'i e ngaahi houalotu ko iá. 'Okú ne ma'u 'a e kī ki he ngaahi fakahā ki hono fakapapau'i mai 'o kinautolu 'e uí, pea ko hono fatongiá ke ui, fokotu'u ke hikinima'i, mo vahe'i 'a e kau 'ōfisa mo e kau faiakó.

Ko e fatongia ia 'o e palesiteni fakasiteikí 'a hono ui 'o e ngaahi lakanga kotoa 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki. 'Oku kau he ngaahi lakanga ko iá 'a e kau 'ōfisa 'i he kōlomu 'o e kau taula'eiki lahi mo e kaumātu'á, kau kalaké mo e sekelitali pulé. Ko e fatongia foki 'o e palesiteni fakasiteikí ke ui 'a e kau 'ōfisa fakahoualotu 'i he siteikí. Ko e fatongia 'o e pīsopé 'a hono ui 'o e ngaahi lakanga kotoa 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-Ēloné mo e ui 'o e kau 'ōfisa fakahoualotu kotoa 'o e uōtí.

'Oku kole ki he palesiteni fakahoualotu taki taha ke ne fakakaukau'i he fa'a lotu pea fokotu'u mai hano ongo tokoni. Ko e hili pē hano fakatā ha kau palesitenisī pea ui, 'oku totonu ke fai leva hano fakaongongolele'i 'o e kau 'ōfisa kehé, hangē ko e kau sekelitali, pe kau faiake ki ha houalotu, hili hano fakafuofua'i ia 'i he fa'a lotu 'e he kau palesitenisī kotoa.

'Oku lava 'e he palesiteni fakasiteikí mo e pīsopé 'o ma'u, tu'unga 'i he kī 'okú ne ma'u, ha fakahā 'o fakapapau'i mai ke ne fai 'a e ngaahi ui ko iá 'o fakatatau ki he tefito 'o e tui hono nimá.

'Oku hanga 'e he founga ko 'ení 'o pukepuke 'a e māu 'i he Siasí. 'Oku ngāue'aki ai ha ngaahi fakamatala 'oku 'ikai ma'u 'e he kau 'ōfisa fakahoualotu na'a nau fokotu'u mai 'a e nīhi ke ui, ke fakakaukau'i he taimi 'oku fie ma'u ai hano fakapapau'i mai pe 'oku totonu ke fai ha ui pe 'ikai. 'Oku ma'u 'e he palesiteni fakasiteikí pe pīsopé 'a e ngaahi kī 'o e Siasí 'i 'Isileli, ko ia 'okú ne 'ilo'i ai 'a e me'a fekau'aki mo e taau 'a ha taha pe ngaahi me'a fakafā-mili pelepelengesi 'oku fai ki ai ha

hoha'a, 'a ia 'oku 'ikai 'ilo ki ai 'a e kakaí. Ko ia ai 'oku totonu ke feinga ha palesiteni fakahoualotu ke ne ma'u 'a e fakahinohino 'a e 'Eikí ki ha taha 'oku totonu ke fokotu'u ki ha lakanga, pea ne 'ilo'i foki ko ha'ane fokotu'u pē 'oku fai.

Neongo 'oku ma'u 'e he palesiteni fakasiteikí pe pīsopé hano fakapapau'i ke ui ha taha ne fokotu'u mai, ka 'oku 'ikai ke hoko pehē ma'u pē. 'E fakafuofua'i lelei 'a e fokotu'u kotoa pē, 'i he 'ilo'i na'e fakakaukau'i lelei pea fili ia 'i he fa'a lotu.

Ko e founga mahení, ko ha fealea'aki lelei 'a e palesiteni fakasiteikí pe pīsopé mo e kau taki fakahoualotú ki he nīhi na'e fokotu'u maí, ke mahino 'oku ma'u ha 'ilo kakato ki he ngaahi fiema'u 'a e houalotú ki mu'a pea ne toki feinga 'i he fa'a lotu ke ma'u hano fakapapau'i mai 'o ha ui. Hili ia pea te ne fai leva ha 'initaviu ke fakapapau'i 'oku taau 'a e tokotaha ko iá, ki mu'a pea toki ui ia ki he ngāue.

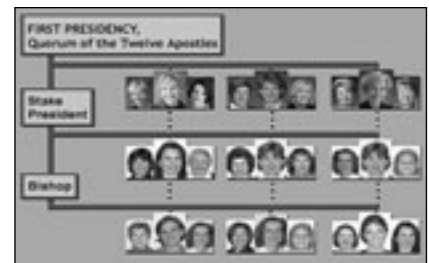
Kau palesiteni fakasiteiki mo e kau pīsope, kapau te mou ui ha kau palesitenisī fakahoualotu fo'ou, fakahinohino'i kinautolu pea fokotu'u ha taumu'a ke nau ngāue ki ai. Fakataha mo ho ongo tokoni pea fa'u ha taumu'a 'oku mou 'amanaki te nau muimui ki ai 'i hono fakahoko 'a honau fatongiá, pea feau ai mo e ngaahi fiema'u fakalotofonua. Fakahā 'a e vīsone ko 'ení ki he kau palesitenisī fo'ou. Kole ange ke nau teuteu'i ha palani ki hono fakahoko iá. 'Oku totonu ke fa'a fakataha ha mēmipa 'o e kau palesitenisī pe kau pīsopelikí mo kinautolu, ke fakahinohino'i mo tokoni'i kinautolu ke fakalele'i ha ngaahi faingata'a te nau fehangahangai mo ia.

Founga ke Ngāue

Ko e hā e founga ke mou ngāue ai? Mou muimui ki he sīpinga 'a e ngaahi houalotu 'i he hetikuota 'o e Siasí. 'Oku nau ngāue 'o fakatatau ki he fakahinohino 'a e kau 'ōfisa Ma'u Mafai Mā'olunga 'o e lakanga fakataula'eikí 'a ia kuo vahe atu kiate kinautolú. 'Oku

nau fa'a fakataha koe'uhi ke ta'ofi ha'nau fai ha me'a tatau, mo fakamahino'i 'a e fakahinohino kuo ma'u, mo fakapapau'i 'oku hoa 'enau nāunaú mo e tokāteline mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e Siasí. Ko e sīpinga faka'ofofa 'a hono hanga 'e he fengāue'aki fakataha ko 'ení 'o fakasīsī 'a e kavenga 'i he kāingalotu 'o e Siasí, ko e kī'i tohi ko ia na'e toki pulusi 'i he polokalama Tui ki he 'Otuá ma'a e fānau tangata mo fefiné 'a ia na'e teuteu'i 'e he Palaimeli, mo e Fatongia ki he 'Otuá mo e polokalama Fakalalakalaka Fakatāutaha 'a e Kau Finemu'i, 'a ia 'oku lolotonga ngāue'aki 'i he funga māmaní.

Na'e fakamamafā'i makehe 'a e ngāue ki he ngaahi nāunaú ko 'ení ke fakapapau'i 'oku faingofua, mahino, pea lava 'o ngāue'aki 'i he māmaní kotoa. Na'e fengāue'aki fakataha ki ai 'a e ngaahi houalotu kehe 'i he hetikuotá. Na'e fa'u ai 'e he ngaahi houalotu kehé 'a 'enau ngaahi nāunaú 'i he founga tatau. Na'e 'osi ia pea vakai'i mo fakangofua 'enau ngāue 'e he Kau Palesitenisī 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá.

'Oku tokanga'i 'a e kau 'ōfisa fakahoualotú 'e honau kau taki lakanga fakataula'eikí 'i he tu'unga takitaha kotoa pē 'oku pule'i 'aki e Siasí—'i he hetikuotá pea 'i he siteikí mo e uōtí. 'Oku 'i ai ha fetu'utaki 'a e kau 'ōfisa lahi 'o e ngaahi houalotú 'i he hetikuota 'o e Siasí mo e kau 'ōfisa fakasiteiki mo fakauooti 'oku nau tokoni'i. Neongo iá, 'oku 'ikai tokanga'i 'e he kau 'ōfisa fakahoualotu ko 'ení 'i he hetikuotá 'a e kau 'ōfisa 'i he ngaahi siteikí, vahefonua, uōtí mo e koló.

'Oku fetu'utaki atu ma'u pē 'a e kau 'ōfisa lahi fakahoualotu 'o e Siasí ki he

kau 'ōfisa 'i he ngaahi siteikí mo e ngaahi uōtí, 'o fakapapau'i 'oku 'aonga 'a e ngaahi nāunau na'a nau fa'ú ki he māmaní kotoa, pea 'oku fakalato ai 'a e ngaahi fiema'u 'a e ngaahi houalotu ko iá, pea fakataumu'a ki hono fakamālohia 'o e fāmili 'i he 'apí.

Mou muimui ki he sīpinga 'a e ngaahi houalotu ko 'eni 'i he hetikuotá. 'I ho'omou hoko ko e kau 'ōfisa fakahoualotu fakasiteikí, 'e fie ma'u ke mou fakahā ki he kau palesitenisí fakasiteikí ho'omou ngaahi palaní ki mu'a pea mou toki fakahoko ia. 'Oku pehē foki mo e totonu ke fakahā 'e he kau 'ōfisa fakahoualotu fakauōtí 'enau ngaahi palaní ki he kau pīsopelikí ki mu'a pea nau toki fakahoko iá. 'Oku mahu'inga 'aupito ke kau mālohi 'a e kau 'ōfisa fakahoualotú ki he fakataha alēlea 'a e siteiki pe uooti 'oku nau ngāue aí.

'E kau palesitenisí fakasiteiki mo e kau pīsopelikí, 'oku totonu ke mou fa'a fakataha mavaha mo e kau palesitenisí fakahoualotu taki taha 'oku mou tokangaí, ke mou 'ilo'i mo fai ha fale'i mo e fakahinohino fakalaumālie kiate kinautolu 'i he'enau ngāue.

'E hanga 'e ho'omou faka'aonga'i 'a e taimi ko 'eni, 'o fakamālohia 'a e poupou mahu'inga 'oku fai 'e he houalotu taki taha ke tāpuekina 'a e ngaahi fāmili mo e fakafo'ituitui 'i he ngaahi siteiki mo e ngaahi uooti fakalotofonua.

Ko Hono Fakafaingofua'i 'o e Ngāue

Na'e fakatokanga mai 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí 'i he kuohilí 'o pehē: "Oku fehangahangai e ngāue 'a e Siasí, 'i he tafa'aki kotoa pē, mo e fakatu'utāmaki 'o hono fakahinohino'i 'i he me'a kotoa pē 'o a'u ki he fanga ki'i me'a iiki tahá. Ko hono olá, he 'ikai ngata pē hono ta'ofi ai e ngāue'aki 'a e 'atamai lelei, ka 'oku ta'ofi ai mo e faingamālie 'o e ngāue mai 'a e laumālié. Na'e 'ikai fokotu'u 'a e Siasí 'i he tefito'i mo'oni ko iá. Ko ia 'i he ngāue kotoa pē 'a e ngaahi houalotú, kuo

pau ke 'oua na'a ngata pē 'i he'enau tukuange ha faingamālie ke faka'aonga'i ai 'a e 'atamai lelei, ka . . . kuo pau ke nau poupou'i foki hono ngāue'aki iá."¹²

'Oku ou fie fai atu ha lea fakatokanga ki ho'omou palani ho'omou ngaahi 'ekitivití. Fakapapau'i 'oku fakalato 'a e ngaahi fiema'u mahu'ingá, kae 'oua na'a fu'u tōtu'a ho'omou fokotu'u ha ngaahi me'a lelei fo'ou ke faí, pea 'ikai fakahoko ai 'a e ngaahi me'a 'oku 'aonga. Te u fai atu ha ki'i fakatātá. Na'e fakakaukau ha kau palesitenisí fakasiteiki 'o e Fine'ofá ke nau faka'aonga'i lelei 'a e fakataha lahi 'a e kakai fefine na'e fakamafola atu ki he māmaní mei he hetikuota 'o e Siasí. Na'a nau fokotu'u ai ke fai ha fakataha ako houa 'e fā ma'a e kau palesitenisí Fine'ofa faka-uōtí, hili ia pea fai ha ma'u me'atokoni lahi, 'a ia na'e teuteu'i mo tufa pea fakamā'opo'opo foki 'e he kau palesitenisí Fine'ofa fakalotofonua ko iá. Na'e a'u ki he taimi ke fai ai 'a e fakamafola 'a e Fine'ofá, kuo tōtu'a e me'a ia 'i he 'atamai 'o e kau fefine ko iá. Na'e 'ikai te nau ma'u ai hono lelei kakato 'o e fakamafola ko ia ne teuteu'i lelei. Manatu, 'oua te mou fakalahi 'a e ngāue, kae fakafaingofua'i ia.

Kuo mou toki talí ni nai ha ui, pea mou ongo'i faingata'a'ia? 'Oku mou manatu ki he ngali faingofua hono fakamatala'i atu 'e ha taha hono tā 'o e pianó pe ko ha'amou kakau 'i tahi? Pea mou toki 'ilo hono faingata'a 'i ho'omou feinga ke fai 'a e me'a ko iá, pe ha ngāue faingata'a kehe.

Manatu ki ho'omou feinga mālohi pea faifai pea mou toki ongo'i fiemālie mo faingofua ange ho'omou fai 'a e me'a ko iá? 'E tokoni'i kimoutolu 'e he 'Eikí 'i he founa tatau 'i homou lakanga fo'ou kapau te mou ngāue faivelenga.

'Oku 'i ai ha ki'i lea fakatātá 'oku fa'a ngāue'aki 'i he Siasí, "ke feinga'i 'a e va'i ke a'u ki he ngata'anga 'o e 'otú." Neongo iá, 'e lelei ange 'i he siteikí mo e uōtí, ke feinga 'a kimoutolu kau taki lakanga fakataula'eikí

mo e kau taki fakahoualotú, ke tuku ke "tō hifo 'a e 'uhá" mei he langí. 'Oku 'oatu 'e homou lakanga topu-tapú ha totonu fakalangi ke mou ma'u ha fakahinohino fakalaumālie. Mou fekumi fakamātoato ke ma'u ia. 'Oku mou ma'u 'a e totonu ke fakahinohino'i kimoutolu 'i ho'omou fakahoko 'a e ngāue kuo vahe atu kiate kimoutolú ke lava 'o fakalato lelei taha ai 'a e ngaahi fiema'u 'a kinautolu 'oku mou tokangaí, neongo pe ko e fē pē ha feitu'u 'oku mou nofo ai 'i he māmaní, pe ko e ki'i kolo si'isi'i tahá, pe ko e uooti lahi tahá, vahefonua kei langalanga fo'ou pe ko ha siteiki kuo 'osi fokotu'u kakato.

S'íoku kaungā ngāue 'i he pulé'anga 'o e 'Otuá 'i he māmaní, 'oku mau 'ofa 'iate kimoutolu. 'Oku mau lotua kimoutolu. 'Oku mau lotua ke fakahinohino'i fakalaumālie 'a kimoutolu, pea ola lelei ho'omou ngāue, pea mou ma'u ha fiefia lahi 'i ho'omou fakahoko ho'omou ngaahi ngāue topu-tapú.

'I he huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni.

Ngaahi Ma'u'anga Fakamatalá

1. "Ko e Fāmili: Ko ha Fanongonongo ki he Māmaní," *Ensign*, Nov. 1995, 102.
2. "Memorandum of Suggestions," Mar. 29, 1940, 2.
3. Vakai ki he tohi 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí, 'aho 7 'o Tisema 1990.
4. "Living the Gospel in the Home," *Ensign*, May 1978, 101.
5. 'I he Conference Report, Oct. 1967, 107; pe *Improvement Era*, Jan. 1968, 31.
6. *The Teachings of Harold B. Lee*, comp. Clyde J. Williams [1996], 263.
7. "Primary Fundamentals for Primary Workers and Parents," *Children's Friend*, Aug. 1950, 342.
8. 'I he Conference Report, Oct. 2002, 109–10; pe *Ensign*, Nov. 2002, 100.
9. 'I he Conference Report, Apr. 1906, 3.
10. *Teachings of Harold B. Lee*, 263.
11. Vakai, tohi 'a e kau palesitenisí 'Uluakí, 'aho 13 'o Sānuali, 1923;
12. "Memorandum of Suggestions" Mar. 29, 1940, 4.

BONNIE D. PARKIN

Palesitani Lahi 'o e Fine'ofá

SUSAN W. TANNER

Palesitani Lahi 'o e Kau Finemuí

COLEEN K. MENLOVE

Palesitani Lahi 'o e Palaimelí

Ko e Ngaahi Taumu'a 'o e Ngaahi Houalotú

Taha 'i he Taumu'a

Sisitā Pākini

Ko ha tāpuaki kiate Sisitā Tena, Sisitā Menilavi, mo au, Sisitā Pākini, ke mau 'i heni mo kimoutolu he 'ahó ni. Ko Sisitā Kōlini Menilavi 'a e palesitani lahi 'o e Palaimelí. Ko Sisitā Susana Tena 'a e palesitani lahi 'o e Kau Finemuí.

'Oku ui 'a kitautolu kotoa 'i he Siasí ke tau ngāue ma'a e 'Eikí, neongo pe ko e fē feitu'u 'oku tau nofo á. 'Oku tau ma'u kotoa pē ha fatongia topu-tapu ke tokoni ki he ngaahi fāmilí mo e fakafo'ituituí ke nau ha'u kia Sīsū

Kalaisi. Ko hotau misioná ia. Tau talanoa nounou mu'a ki he ngaahi taumu'a 'a e Palaimelí, Kau Finemuí, mo e Fine'ofá.

Sisitā Menilavi

'I he Palaimelí, 'oku tau tokoni ai 'a e fānaú ke fakatupulaki 'enau ngaahi fakamo'oni kia Sīsū Kalaisi.

Sisitā Tena

Pea 'i he Finemuí, 'oku tau teuteu'i ai 'a e kau finemuí ke nau ha'u kia Sīsū Kalaisi.

Sisitā Pākini

Pea ko e Fine'ofá ke tokoni ki he kakai fefiné mo e ngaahi fāmilí ke nau

ha'u kia Sīsū Kalaisi. 'Oku tau fie ma'u ke ongo'i 'e he tokotaha kotoa pē 'i he'enau mo'uí, 'a e 'ofa 'a Sīsū Kalaisi.

Sisitā Tena

'Oku ou fakamālō koe'uhi ko e taha 'etau ngaahi taumu'a, peá u toe fakamālō foki 'i he'etau ma'u 'a e faingamālie ke tau ngāue fakataha ai 'i he malumu 'o e lakanga fakataula'eikí. 'Oku tau vakai mo'oni ki he to'ukupu 'o e 'Eikí 'i he ngāue 'oku tau faí, pea tau fakamo'oni 'oku mo'oni ia.

Sisitā Menilavi

'Io 'oku mo'oni ia. Ko ha faingamālie mahu'inga 'etau fua hotau fatongia. 'Oku 'ikai ngalo 'iate au 'a e me'a 'a Palesitani Hingikeli 'i he'etau konifele-nisi na'e toki 'osí, "'Oku tau ngāue fakataha 'i ha ngāue mahu'inga.'"

Sisitā Pākini

'Oku mau fie faka'ali'ali atu he 'ahó ni ha ki'i talanoa fakatātaai 'e tolu, pea mau toki fakamatala ki ai. 'Oku faka'ali'ali atu he fika 'uluakí 'a hono tali 'o ha ui mei he 'Eikí 'o fakafou mai 'i he taki lakanga fakataula'eikí, pea faka'ali'ali mai 'e he fika uá ha fakataha 'a e kau palesitenisí fakahoualotú, pea fakatātaai mai leva 'i he fika tolú 'a e lipooti ki he taki lakanga fakataula'eikí. Pea te mau toki fakamatala nounou leva ki he ngaahi fakatātā ko iá, mo e me'a 'oku tau ako mei á, mo e ngaahi founga lelei ange ke tau ngāue ai ma'a e 'Eikí.

Sisitā Tena

Tau vakai fakataha ki he 'uluaki talanoa fakatātaai ko 'ení, pea te mou vakai ai ki hano fakahoko 'e ha pīsope ha ui ki ha fefine. Mou vakai ki ha ngaahi me'a lahi 'i ho'omou mamata mai ki á. Vakai ki he anga 'o e talanoa 'a e pīsopé ki he ngaahi fiema'u 'a e fāmilí, mo e ngaahi me'a 'oku tokanga ki ai 'a e fefiné, pea feinga ke mou 'ilo'i e fekau'aki 'a e ma'u fakahaá mo e ui ko iá.

Talanoa Fakatātaā'i 1—Ko ha Ui ke Ngāue

Pīsope Peika

Mālō e lelei, Sisitā Senisoni.

Sisitā Senisoni

Mālō e lelei, Pīsope.

Pīsope Peika

Mālō e lelei, Misa Senisoni.

'Oku ou fakamālō atu ho'omo lava maí. Tala mai mu'a pe 'oku fēfē hake 'a homo fāmili?

Sisitā Senisoni

'Oku ou tui 'oku lelei 'aupito homau fāmili. 'Oku fiefia 'aupito 'a Seni 'i he'ene mo'ui, 'o hangē pē ko e kau finemui ta'u 15 kotoa pē, pea kuo anga mai 'eni 'a Kalānite ki hono 'api ako fo'ou pea 'i ai foki hano ngaahi kaume'a fo'ou, pea 'okú ma fiemālie 'i he me'a 'oku hoko kiate iá. 'Oku sai 'aupito 'emau faifekau. 'Okú ne tohi mai pē 'oku fiefia 'i he'ene ngāue faka-faifekau. Ko e lea faingata'a 'a e lea faka-Siapani, ka 'okú ne ngāue mālohi 'aupito ki ai.

Pīsope Peika

'Oku ou 'ilo'i ko ha faifekau lelei 'aupito ia. 'Okú mo lehilehi'i hake ha fāmili faka'ofa'ofa, pea 'oku mou hoko ko ha mālohi lahi ki hotau uōtí.

'E Sisitā Senisoni, 'oku ou fakamālō he faingamālie 'i he'eta 'initaviu lekomeni temipale he uike kuo 'osí. 'Oku ou fakamālō koe'uhi ko ha tokotaha koe 'oku fe'unga ke ke ma'u ha lekomeni temipale, pea 'oku faingamālie 'a e me'a kotoa 'i homou 'apí. 'Oku ou fakamālō atu koe'uhi ko ho'o ngāue kotoa na'e fai 'i ho'o hoko ko e faiako

ngāue'ofa 'i he Fine'ofa. 'E Sisitā Senisoni, na'a ke hoko ko ha tāpuaki lahi ki he mo'ui 'a ha kau fefine toko-lahi i he uōtí.

'Okú ke 'ilo, ko e me'a faka'ofa 'eni. Na'a ku fa'a fakakaukau lahi 'aupito kiate koe ki mu'i ni mai, pea kuo mahino kiate au 'a e me'a 'oku fina-ngalo 'a e 'Eikí ke ke faí, 'a ia ko ha'o tāpuekina 'a e mo'ui 'a ha ni'hi 'o e kau finemui 'i he uōtí.

Na'e lotu 'a e kau pīsope'elikí 'o fakahā ho hingoá ki he 'Eikí, pea kuo fakapapau'i mai kiate kimautolu 'a e me'a na'a mau fakakaukau ki ai 'o kau kiate ko'e 'e Sisitā Senisoni, 'oku totonu ke ke hoko ko e palesiteni fo'ou 'o e Kau Finemui 'i he uōtí.

Ko e 'uhinga ia ne u fakaafe'i mai ai kimoua ki heni he 'aho ní, ke fakahoko atu kiate koe 'a e ui ko 'eni mei he 'Eikí ke ke hoko ko e palesiteni 'o e houalotu 'o e Kau Finemui 'i hotau uōtí. 'Oku ou faka'amu ke ke 'ilo'i ko ha ui 'eni mei he 'Eikí.

Sisitā Senisoni

'Oiaue, 'e Pīsope, 'oku te'eki te u ngāue ki mu'a mo e kau finemui.

Pīsope Peika

'Oku mahino kiate au ho'o hoha'a. Ka kuó ke 'osi ngāue pē ki ai—'i homou 'apí. Ko e taimi kotoa pē 'oku ou sio ai ki ho'o feohi mo Seni, 'oku ou sio ai ki ha fa'e 'oku tataki 'e he 'Eikí. Kuó ke fai ha ngāue lelei 'aupito, pea te ke hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga faka'ofa'ofa ki he kau finemui 'i hotau uōtí, kae tautautefito ki he taimi ko 'eni 'o 'enau liliu mei he to'u tupú 'o hoko ko ha fefine lahí.

Sisitā Senisoni

'Oku ou ma'u ha fakamo'oni kia Sisū Kalaisi mo 'Ene ngāue, pea 'oku ou 'ofa 'i he kau finemui. Tē u fiefia 'aupito ke tali 'a e ui ko 'eni, ka 'oku ou fie fakahā atu 'oku lōmekina lahi hoku lotó.

Pīsope Peika

Ko e fefine tui faivelenga koe, pea 'oku ou 'ilo'i 'e 'iate koe 'a e 'Eikí. 'E Misa Senisoni, te ke poupou'i ho uaifi 'i he'ene hoko ko e palesiteni 'o e houalotu 'o e Kau Finemui 'i hotau uōtí?

Misa Senisoni

'E Pīsope, 'oku ou fakamālō ma'u pē kia Māsia koe'uhi ko e poupou kuó ne fai mai kiate aú; te u fiefia 'aupito ke poupou'i ia 'i hono fatongia ko 'eni.

Pīsope Peika

'Oku faka'ofa'ofa 'aupito.

Sisitā Senisoni

'E Pīsope, ko e hā 'a e me'a 'okú ke tokanga lahi taha ki ai ki he kau finemui 'o hotau uōtí?

Pīsope Peika

Ko e fehu'i lelei ia. 'Oku ou hoha'a 'aupito ki he tukupā 'a e to'u tupú ke nau tauhi 'a e ngaahi tu'unga mo'ui kuo fokotu'u mai 'e he 'Otuá. Ko e taimi ko ia 'e kamata ai ho'o fakataha mo e kau palesitenisi'i, 'oku ou loto ke mou fokotu'u 'eni ko ho'omou tau-mu'a fika 'uluakí. Mou fakakaukau ki ha founa te mou lava ai 'o tokoni'i 'a e ngaahi mātu'a ke nau ako'i 'a e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongo-lelei ki he to'u tupú.

Sisitā Senisoni

'Oku fēfē hoku ongo tokoní?

Pīsope Peika

'Oku ou loto ke ke fokotu'u mai ha kau fefine 'a ia 'e lelei ke ngāue mo koe pea mo e kau finemui. Fakakaukau ke fokotu'u mai ha kau fefine 'oku 'i ai hanau ngaahi taukei he fehangahangai mo e ngaahi tūkunga 'o e mo'ui 'a ia te nau lava 'o vahevahe atú, pea hanga 'e he'enu fakamo'oni mo e ngaahi me'a kuo nau a'usía 'o tokoni'i 'a e kau finemui 'i he'enu liliu ki he tu'unga fakaefefiné. Peá ta toki talanoa ki ai.

Ko e 'osi pē ha'amaui ui ho ongo tokoní, te mau vahe'i leva kimoutolu

ko e kau palesitenisií. 'E Misa Senisoni, 'oku ou fakaafe'i atu koe ki ai. 'Oku ou fie 'oatu ha ngaahi nāunau te ke fie ma'u ki mu'a peá mo toki foki he efiáfi ní. 'Oku ou 'ilo'i 'oku lahi ha ngaahi fehu'i 'okú ke lolotonga fakakaukau ki ai.

Sisitā Senisoni

'Io, 'oku 'i ai.

Pīsope Peika

'E tokoni 'eni kiate koe. Tē u fekau kia Falanikē, ko hoku tokoni ke fetu'utaki atu kiate koe. Tē ne fa'a fakataha fakamāhina mo koe. Tē ne lava 'o tali atu ho'o ngaahi fehu'i.

Pīsope Peika

'Oku ou fakamālō atu ho'omo lava maí.

Fealēlea'akí—Ko e Ngaahi Tafa'aki Kehekehe 'o e Uiu'i'

Sisitā Tena

'Okú ne fakamanatu mai ha me'a kiate au. 'Oku 'i ai ha me'a 'oku topu-tapu mo fakangalongata'a 'i ha ui ke ngāue ma'a e 'Eikí.

Tāu vakai mu'a ki ha nīhi 'o e ngaahi konga mahu'inga 'o e 'initaviu ko 'ení. Uluakí, na'e loto-lelei, loto-tokanga mo loto-'ofa 'a e pīsope. 'Oku mahino 'aupito 'a 'ene 'ilo'i lelei 'a e ongo me'a ko 'ení, peá ne 'ofa 'iate kinaua, mo faka'apa'apa'i 'ena mateaki'i 'a e ongoongolelé. Uá, na'a ne 'osi teuteu ki ai ki mu'a, 'i ha'ane fai ha 'initaviu ke fakapapau'i 'ene tāu, mo fakapapau'i 'oku faingamālie 'a e fāmilí 'o Sisitā Senisoní koe'uhi ke ne lava 'o ngāue. Na'a ne fakamamafa'i 'a e fāmilí, 'o hangē ko hono ako'i kitautolu 'e Palesiteni Fausi he 'aho ní. Na'a ne fehu'i 'o kau ki he fānaú. Na'a ne fakamālō kia Sisitā Senisoní koe'uhi ko 'ene mateaki 'i hono 'apí, 'aki 'ene pehē, "Okú ke lehilehi'i hake ha fāmilí faka'ofa'ofa." 'Oku 'ikai ke hao-hao hotau ngaahi fāmilí kotoa, ka 'oku ou tui na'e foki 'a e palesiteni fo'ou ko 'ení 'okú ne ma'u ha 'amanaki

lelei mo ha falala 'i hono fatongia ko hono lehilehi'i hake ha fāmilí.

'Oku ou manatu ki he taimi na'e ui ai aú, na'e toe fakapapau'i mai ai 'e hoku husepāniti ko Sioné 'a 'ene 'ofa kiate aú, mo 'ene pou pou'i au 'i hoku lakangá. Ko 'ene lea ia ki ha taki lakanga fakataula'eiki, ka na'e mahu'inga ia ke u fanongo au ki ai ko hono uaifi.

Sisitā Menilavi

'Oku mahu'inga 'aupito ke te ongo'i hono pou pou'i kita 'e hoto fāmilí. Pea 'oku 'i ai mo ha me'a 'e taha. Na'e fakapapau'i 'e he pīsope, na'e ma'u 'e Sisitā Senisoni 'a e ngaahi tohi tu'utu'uni mo e ngaahi nāunau totonú, peá ne fokotu'u ha'ane fakataha mo hono tokoni 'i he kau pīsopeleki.

Sisitā Pākini

'Oku mahu'inga ho'o ma'u 'a e tohi tu'utu'uni. Pea 'oku fie ma'u foki ke ke fakahoko ma'u pē 'a e taimi fakataha anga-maheni. Manatu'i foki hono mahu'inga 'o e kau taki mo e kau palesitenisi fakahoualotu 'i he siteiki. Tē nau lava 'o tokoni ke ako'i 'a e kau palesitenisi fakauooti fo'ou, ke nau lava 'o fai 'a e ngāue 'oku fie ma'u ke faí.

Ko e me'a mahu'inga taha kiate au 'i he me'a ne tau toki mamata ki aí, ko e pehē ange 'e he pīsope, "Kuo teuteu'i koe 'e he 'Eikí 'i homou 'apí ki he ngāue ni." Ko e me'a 'oku tau fai 'i hotau 'apí mo e Siasí, ke fakaafe'i mai 'a e Laumālié, ke ako'i 'a e ongoongolelé, mo tauhi 'a e ngaahi tu'unga mo'ui te ne tākiekina 'a e mo'ui 'o e ngaahi to'u tangata 'o e kaha'ú. Ko e ngāue 'oku tau faí ko hono huhu'i 'o e fānau 'a e 'Otuá. 'Oku fakataumu'a ia ki he mātu'a. 'Oku fakataumu'a ia ki he ngaahi fāmilí. 'Oku fakataumu'a ia ki he kau uitoú, kau fefine tāutahá, ki he to'u tupú mo e kau papi uluí.

Sisitā Tena

'Oku ui kitautolú ke tokoni ki he kakai kotoa pē. Ko e taimi 'oku tau ma'u ai ha uí, 'oku mahu'inga 'ete fakahā 'ete tali 'a e uí pea ma'u ha

fakahinohino mo e visone mei ha taki lakanga fakataula'eiki. 'Oku ou 'ilo'i na'e lōmekina hoku lotó peá u ongo'i ta'efe'unga mo hoku ui ki he kau palesitenisi 'o e Kau Finemuí, ka na'a ku pehē ange, "Oku ou ma'u ha fakamo'oni, pea 'oku ou lava 'o ngāue mālohi."

Na'e fai mai leva 'e Palesiteni Hingikeli ha ngaahi fakahinohino mahino. Na'e mahino 'aupito 'ene tokanga ki he kau finemuí 'o e Siasí. Na'a ne pehē, "E 'ikai te tau lava 'o tuku ke nau hē atu tu'unga 'i ha ngaahi fehālaaki he ngāue." Na'a ku 'ilo'i ai e me'a na'a ne loto ke u faí. Ko e fakahinohino, visone, mo e fale'i ia 'oku mahu'inga lahi ki ha 'ōfisa 'i ha houalotu.

Sisitā Menilavi

Na'a ku mahu'inga'ia he fakahinohino na'e fai 'e he pīsope. Na'a ku ma'u 'i ha fale'i mei ha taha 'o 'eku kau taki lakanga fakataula'eiki he taimi na'e ui ai au ke ngāue 'i he Palaimeli, ke u fakafofonga'i 'a e palōfitá, mo 'ene ngaahi akonakí, mo 'ene ngaahi fakahaá ki he kau takí mo e fānau 'o e Siasí. 'Oku ou ongo'i ko hoku fatongia topu-tapu ia ke fakahoko 'a e ngāue ko iá.

Sisitā Pākini

'Oku ou tui 'oku pehē 'e he tokotaha kotoa pē 'okú ne ma'u ha ui, 'oku 'ikai ke ne poto fe'unga ke fakahoko ia. 'Oku tau ongo'i pehē kotoa pē. 'Oku ou manatu ki he taimi ne ui ai au 'e Palesiteni Hingikeli, na'a ne pehē mai, "Oku ou loto ke ke 'ilo 'oku falala 'a e Kau Takí kiate koe. 'Oku mau tui kotoa ko e ui koe 'e he 'Eikí, pea te Ne tokoni'i koe ke fai 'a e ngāue." 'Oku hanga 'e he'ete 'ilo'i ko e ui kita 'e he 'Eikí, 'o liliu 'a e anga 'o 'ete fua fatongiá. Hangē ko e me'a ne fa'a lea'aki 'e Palesiteni Monisoní, "Ko ia 'oku ui 'e he 'Eikí, 'oku hanga 'e he 'Eikí 'o fakafe'unga'ia" (i he Conference Report, Apr. 1996, 62, pe *Ensign*, May 1996, 44).

Sisitā Menilavi

‘Oku mo’oni ia. Ko e taimi ‘okú te ‘ilo ai ko e ui kita ‘e he ‘Eikí, ‘okú te ‘iloí leva te ne ueí hake pea mo toko-níi kita ke te lavame’a.

Sisitā Tena

‘Oku mo’oni ia. Na’e mahu’inga foki ‘a e ‘initaviu ko ‘ení he na’e fokotu’u ai ha fefalala’aki ‘i he pīsopé mo e palesiteni fo’ou. Ko e taimi ‘okú te ongoí ai ‘oku falala mai kiate kita ‘a e ‘Eikí, pea falala mai mo ‘ete taki lakanga fakataula’eikí, pea poupouí kita ‘e hoto fāmílí, te te lava leva ‘o laka atu ‘o fai ‘a e ngāue.

‘Oku tau ‘ilo ne fa’a pehē mai ‘e Palesiteni Hingikeli, “Fai ho’omou lelei tahá.” Hili ia peá ne toe pehē mai, “Mou feinga ke mou lelei ange ‘i he kuohilí.” Pea ‘i he’ene ‘osi ange ko iá te mou pehē leva, “Io! Tē u lava ‘o fai ia.”

Sisitā Pākini

Tau vakai he taimí ni ki he kíi tala-noa fakatāta’aí hono hokó, ‘a ia ‘oku kau ki ha fakataha ‘a e kau palesitenisi ‘o e Fine’ofá. Tau vakai ki he me’a ‘oku fai ‘e he kau fefine ko ‘ení, ke ola lelei ai ‘a e fakatahá ni.

Talanoa Fakatāta’aí Hono 2— Fakataha ‘a e Kau Palesitenisií

Sisitā Kolo

Fakamālō kia Sisitā Āmata ‘i he lotu faka’ofó’ofa ná ne faí. Na’e ueí mo’oni hoku lotó ‘e he Laumálié ‘i he taimi ná’á ke lotu aí.

‘E Sisitā Senikini, ‘okú ke fai ‘etau poupou fakalaumálié he ‘aho ní.

Sisitā Senikini

‘Io ko au. ‘Oku ou ‘iloí kuo tau lau ‘i he’etau hoko ko e kau palesitenisií ‘o kau ki he uouangatahá mo e ngāue fakatahá. Na’á ku lau ha lea na’e fai ‘e he Tamai ko Lihái, ‘i he’eku ako folo-fola ‘aneuhú. Na’e ongo ‘aupito ia kiate au, peá u pehē ai, “Tē u fakahā atu ia kiate kimoua.” Na’á ne pehē, “Fakapapau homou lotó ‘i he fakakaukau pē taha mo e loto pē taha, pea uouangatahá ‘i he ngaahi me’a kotoa pē” (2 Nifai 1:21). Na’e ongo mamafa ‘aupito ia kiate au. Na’á ku sai’ia ‘i hono fakamamafaí ‘o e “fakapapaú,” mo e uouangatahá” mo e loto tahá.

‘Oku ou ‘ilo, ‘oku ai e taimi ‘e níihi, ‘oku ou fili ai ‘eku founa pē ‘aku, pea ‘ave mama’o ai au mei he fakakaukau mo e loto pē tahá, ka ‘oku ou loto ke ke ‘iloí Sisitā Kolo, kuó u fokotu’u ko ‘eku taumu’a ke u poupouí kakato koe, he ‘oku ou ‘iloí ‘okú ke poupouí ‘etau pīsopé. Tē tau lava ai ‘o fehokotaki pea tau uouongatahá pea tau fē’ofá’aki ‘iate kitautolu kau palesitenisií pea mo hotau ngaahi tokouá foki.

Sisitā Kolo

‘Oku ou fakamālō atu koe’uhi ko e poupou makehe ná’á ke faí. ‘E lava ‘e he ‘Eikí ‘o fakahoko ha ngaahi mana lahi ‘o fakafou atu ‘iate kitautolu, ‘i he taimi ‘oku tau uouangatahá aí. ‘Oku hounga kiate au ‘a e poupou ‘oku mou fai mai kiate aú. ‘Oku ou falala kiate kimoutolu. ‘Oku ou falala ki ho’omou ngaahi fakakaukau mo e ueí fakalaumálié ‘oku mou ma’ú.

Ko e me’a mahu’inga taha ‘i he ‘asenita ‘o e ‘aho ní, ko ‘etau aleaí ‘a e fakahinohino mei he pīsopé—‘e angafēfē ha’atau tokoníi ‘a e mātu’á ke nau akoí ‘a e ngaahi tu’unga fakaeangama’á ki hotau to’u tupú.

‘E Sisitā Papa, ‘oku ou ‘ilo kuó ke ‘osi ngāue ki he me’a ni.

Sisitā Papa

Kuo fokotu’u mai ha ngaahi fakakaukau mahu’inga ‘e he’etau kōmiti ki he fakatupulaki ‘o e ‘apí, fāmílí mo e fakafó’ituituí. Ko e ‘uluaki me’a, ko

‘enau fie ma’u ke ha’u ‘a e kau taki ‘o e Palaimeli ‘o akoí ha níihi ‘o e kau Fine’ofá ki he me’a ‘oku nau ui “Ko Hoku Ngaahi Tu’unga Mahu’inga ‘i he Ongoongolelei.” Ko e taha ‘eni ‘o kinautolu: “Tē u teunga taau ke fakahaa’i ‘aki ‘eku fakapapa’apa ki he Tamai Hēvani pea kiate au foki.”³

Na’a mau fakakaukau ki ha’amau fokotu’u ha kalasi, ‘e akoí ai ‘e ha níihi ‘o e kau fefiné ‘a e kau finemuí ke nau poto ‘i he tuitui pivá. Na’a mau pehē ko ha fakakaukau lelei ‘aupito ia. Ko e fakakaukau ‘e taha na’e fokotu’u mai ‘e he kōmití, ke tau fakaafe’i ha kau finemuí ke nau fakamatala ki he’enau palani ki he Fakalalalaka Fakatāutahá.

Na’á ku lau ‘a e kíi tohi Fakalalalaka Fakatāutahá, peá u a’u mai ai ki he tu’unga ‘ulungāanga ko e Tau’atāina ke Filí mo e ‘Eke’i Meiate Kita ‘a e Me’a ‘Okú te Fai pe Ta’e Faí. ‘Oku pehē ai, “Hiki ‘i ho’o tohinoá ‘a e tu’unga mo’ui mā’oni’oni taki taha ‘oku fakamatalaí mai ‘i he kíi tohi tufa [*Ki Hono Fakamālobia ‘o e To’u Tupú*], peá ke hiki ‘a e ‘uhinga ‘oku mahu’inga ai ke te mo’u’aki ‘a e ngaahi tu’unga mo’ui ko ‘ení.”⁴

Tē tau lava ‘o fai ha fealēle’aki lelei mo’oni mo ha níihi ‘o e kau fefiné mo e kau finemuí ‘o fekau’aki mo e televísoné, hivá, ngaahi tohí pea mo e mītia kehé.

Sisitā Kolo

‘E Sisitā Senikini.

Sisitā Senikini

‘Oku ou pehē ko ha fakakaukau lelei ‘aupito ia, koe’uhí, he te u ‘iloí ai ‘a e me’a ‘oku ako ‘e hoku makapuná ‘i he taimi ‘oku nau ha’u ai ki hoku ‘apí, pea te u lava ai ‘o talanoa mo kinautolu ‘o kau ki ha níihi ‘o e ngaahi me’a ko iá. Tē nau pehē ai ‘oku ou ‘ilo ki he ngaahi me’a ‘oku lolotonga hoko ‘i he mo’ui.

Sisitā Kolo

Sisitā Āmata.

Sisitā Āmata

Tē u lava ‘o ‘oange ki he kōmití ha lisi ‘o e ngaahi fa’ē kotoa pē ‘oku ‘i ai

ha'anau fānau fefine 'i he Kau Finemuí. Pea 'e lava ke kau fakataha ai 'a e ngaahi fa'eé mo 'enau fānau fefiné.

Sisitā Kolo

Ko e ngaahi fakakaukau lelei 'au-pito ia. 'Oku ou tui 'oku kamata ke tau fakahoko 'a e me'a ne kole mai 'e he pīsopé ke tau faí. Tē u 'ave 'a e ngaahi fakakaukau ko 'ení ki he pīsopé 'i he'ēmau fakataha 'i he māhina ní. Kuo pau ke tau fakakaukau ma'u pē ki he ngaahi founa, 'a ia na'e kole mai 'a Palesiteni Hingikelí 'i he konifelenisi 'o 'Okatopá, ke tau tokoni ai ki hono fakama'ama'a e kavenga 'a hotau pīsopé.⁵ Tau manatu'i ma'u pē mu'a ia.

'Oku 'i ai ha'aku ki'i kole ke fai atu, ki mu'a pea tau toki tukú. 'E lava nai ke mou fakamālō ange ki homou fāmílí 'i ho'omou foki atu he 'ahó ni ki homou 'apí? Mou fakamālō ange koe'uhi ko 'enau poupu mai kiate kimoutolú. Pea mou fakahoko atu mu'a mo ha fakamālō meiate au. Mou fakahā ange mu'a 'oku ou lotua mo hoku husepānití 'a kimoutolu kotoa 'i he'ema lotu 'i homa 'apí 'i he efiāfi kotoa pē.

Fealēle'akí—Falalá, Uouangatahá pea mo e Laumālié

Sisitā Pākini

'Oku fie ma'u 'a e uouangatahá mo e fefalalá'akí 'i he kau palesitenisí kotoa pē. 'Oku fie ma'u ke mou alēlea fakataha, pea fie ma'u ke mou ongo'i 'a e Laumālie 'o e 'Eikí 'i he me'a 'oku mou faí. 'Oku fie ma'u ke mou muimui ki he fakahinohino 'a e kau taki lakanga fakataula'eikí, pea 'oku fie ma'u ke fakataumu'a ho'omou ngāue ki hono tokoni'i 'o e ngaahi fāmílí. Na'e fakahoko kotoa ia 'i he fakataha ko 'ení.

Sisitā Menilavi

'Oku ou sai'ia 'i ho'o lau 'o kau ki he ngaahi fāmílí. Na'a mau talanoa 'i hono ui kimautilu ko e kau palesitenisí fo'ou, ke mau fakahā ki homau fāmílí, he faingamālie kotoa pē, 'a e ngaahi me'a kuo mau a'usía. Kuo

tāpuekina ai homau fāmílí 'aki ha ngaahi tāpuaki lahi tu'unga 'i hoku uiui'i, pea kau ai ha 'ilo lahi ange ki hono tali mai 'o e ngaahi lotú. Kuo lotua pea 'aukai homau fāmílí koe'uhi ko au mo e ngāue kuo tuku mai ke u faí. 'Oku nau poupu'i mo fakalotolahí au 'i he'ēmau 'ilo'i ko e ngāue 'eni 'a e 'Eikí.

Sisitā Pākini

'Oku mahu'inga ki ha fakataha fakapalesitenisí, ke mou lotu fakataha ki mu'a pea mou toki lau ki he ngaahi faingata'a mo e ngaahi me'a kehé. 'Oku 'omi 'e he lotu ha uouangataha mo ha 'ofa 'i ho'omou fanongo ki ha lotu 'a ha fefine, pea 'oku ou tui mo'oni te mou 'ilo'i ai hono lotó. 'Oku fakaafe'i mai 'a e Laumālié ki ha fakataha fakapalesitenisí, 'i hano lau ha potu folofola pea fakafekau'aki ia ki he ngāue. Pea 'oku tataki kimoutolu 'e he Laumālié. 'I he'ēmau fakataha fakapalesitenisí, 'oku mau ako ai ki he ngaahi lea 'a e palōfitá. 'Oku mau 'ilo, kapau te mau ako ma'u pē 'a e ngaahi lea 'a e palōfitá, te mau lava leva 'o fai 'a e me'a 'oku fie ma'u ke mau faí. Ko ia, 'oku mau tomu'a teuteu fakalaumālie, pea mau toutou faka'aonga'i mo e tohi tu'utu'uní. Ko ha fakahinohino ia kiate kimautilu.

Sisitā Tena

'Oku mau fai 'a e me'a tatau 'i he'ēmau fakatahá. 'Oku mou fakaafe'i mai 'a e Laumālié 'i ho'omou kamata 'aki ha lotu mo ha potu folofolá. 'Oku tau falala ki he 'Eikí, pea fefalalá'aki 'iate kimautilu. Kapau te tau fakaafe'i 'a e Laumālié, te tau ma'u ai ha vīsone mo ha ue'i fakalaumālie ke 'ilo 'a e taumu'a 'oku tonu ke tau hanga atu ki aí.

Sisitā Pākini

'Oku ou manatu ki ha pehē mai 'e Palesiteni Hingikelí, "'Oku ou lotu ke ke fokotu'u mai ha ongo tokoni, 'a ia ko ha ongo fefine 'o e tuí, pea 'oku fie ma'u ke uouangataha ho'omou kau palesitenisí." 'Oku ou ongo'i mo'oni ia he taimi 'oku ou tangutu fakataha ai

mo hoku ongo tokoní. Na'e ui 'e he 'Eikí 'a e ongo fefiné ni, pea 'oku ou fakamahu'inga'i 'ena fale'i. 'Oku mau feinga ke fai fakataha 'ēmau ngaahi fakakaukau kotoa pē, mo e tokoni mei he 'Eikí. 'Oku 'i ai ha mālohi topu-tapu 'i he kau palesitenisí. Kuo mou ongo'i ia; Kuó u ongo'i ia.

Sisitā Menilavi

'Oku 'i ai. Pea ko e sipinga ia 'oku mau muimui ki ai 'i he'ēmau fakataha mo e kau taki lakanga fakataula'eikí foki. 'Oku mau fakahā ki he kau taki lakanga fakataula'eikí 'ēmau ngaahi fakakaukau mo 'ēmau ngaahi fokotu'u, 'o hangē pē ko e tokoni 'a e ongo tokoní ki he palesitení.

Sisitā Pākini

Na'a mou fakatokanga'i na'e ngāue'aki 'e he kau palesitenisí ha 'asenita, 'a ia ko ha ki'i lisi pē 'o e ngaahi me'a ke alea'i. 'Oku hanga 'e he 'asemitá 'o fakatupu ha maau, pea tokoni'i kimautilu 'i he'ēmau fakatahá. 'Oku fie ma'u ke fakahoko ia. 'Oku tokoni'i kimoutolu 'e he 'asemitá ke mou nofo ma'u 'i ho'omou taumu'a, pea faka'aonga'i fakapotopoto homou taimí. 'Oku mahu'inga 'a e taimí kiate kimautilu. Pea 'oku ou sai'ia 'i he konga 'oku mou 'alu ai mo ha ngāue ke faí. 'Oku mou 'ilo 'a e me'a ke mou faí. 'Oku vahe atu ha ngāue kiate kimoutolu. Ko ia mou 'alu atu pea fai 'a e ngāue.

Sisitā Menilavi

Pea 'oku fie ma'u ke 'ilo'i 'e he kakaí 'a e fiema'u ke nau ngāue'aki 'a e ngaahi polokalama kuo fokotu'u, ngaahi me'angāue, mo e ngaahi ma'u'anga tokoni 'oku 'omi 'e he Siasí. 'Oku 'ikai fie ma'u ke tau fokotu'u ha polokalama kehe.

Sisitā Pākini

'Okú ke mo'oni. Hangē ko 'ení, 'oku ma'u 'i he Fine'ofá 'a e polokalama fakatupulaki ki he 'apí, fāmílí mo e fakafo'ituituí. 'Oku 'i ai 'ēmau faiaiko 'a'ahi. 'Oku 'i ai 'ēmau ngaahi lēsoni he Sāpaté. 'Oku 'i ai 'ēmau uelofea. Ko e

me'a pē 'oku fie ma'ú ke faka'aonga'i 'a e ngaahi me'a kuo 'osi fokotu'ú pea muimui ki he fakahinohino 'a e kau taki lakanga fakataula'eikí.

Sisitā Tena

'Oku mo'oni ia. 'Oku tau ma'u ha ngaahi polokalama lelei ke tokoni'i kitautolu. Na'á ku toki lau e *Ensign* 'oku 'asi ai e konifelenisi fakamuimui-tahá. Ne u lau ai 'a e lea 'a Palesiteni Hingikeli 'i he houa fakataha 'a e lakanga fakataula'eikí, pea na'á ne fakaafe'i ai 'a e "mēmipa kotoa 'o e Siasí. . . [ke] nau fai honau tūkuingatá ke to'ou atu 'a e kavenga mafasia 'oku fua 'e he'etau kau pīsopé mo e kau palesiteni fakakoló"⁶

'Oku ou tui ko e taha 'o e ngaahi founa te tau lava 'o fakahokó, ko 'etau fetu'utaki mo kinautolu pea lipoti ki ai 'etau fakalalakaká. 'Oku ou fiefia makehe 'i he'ene pehē ke tau fakamālō ki he'etau kau taki lakanga fakataula'eikí pea tau lotua 'a kinautolu.

Sisitā Pākini

'Oku ou fokotu'u atu ha me'a 'e taha 'oku mahu'inga 'aupito 'i ho'omou ngāue 'i he kau palesitenisií. 'Oku fie ma'u ke 'oua te mou fakahāhā holo ha me'a 'oku mou alea'i 'i he kau palesitenisií. 'E lava 'e he ta'e fai fakapoto-poto ha me'á, 'o maumau'i 'a e mo'uí. 'Oku mahu'inga ke ngata pē 'a e ngaahi me'a 'oku alea'i, 'i he loki 'oku mou fakataha ai. 'A ia ko e fakakaukau ko 'ení, "'Oku malu ho hingoá 'i hoku 'apí.'" 'Oku hanga 'e he'ete tauhi 'o 'ikai fakahāhā-holo ha me'á, 'o fakatupulaki 'a e uouangatahá mo e fefalalá'akí. Kuo pau ke nofo ma'u 'etau taumu'á 'i hono tokoni'i 'o e fakafo'ituituí ke nau ha'u kia Sísū Kalaisi.

Sisitā Menilavi

'Oku 'i ai ha ki'i talanoa fakatātaai 'e taha, pea 'oku fai ia 'i he lea faka-Sipeiní. Ko e lipooti ia 'a e kau palesitenisi Palaimeli ki honau taki lakanga fakataula'eikí. Mou tokanga ki he lipooti 'o hoto fatongia mo e fie tokoni ki he pīsopé.

Talanoa Fakatātaai Hono 3—Ko e Fealelea'aki Fakatahá

Sisitā Vasikuesi

'Oku hounga mo'oni kiate au mo hoku ongo tokoni 'emau fakataha mo e kau pīsopelikí 'i he māhina kuo 'osí. 'Oku ai ha ngaahi me'a si'i 'oku mau fie alea'i mo kimoutolu. 'Uluaki, 'oku mau fiefia he me'a na'e hoko 'i he Palaimeli he Sāpate kuo 'osí. Na'e lea ai 'a 'Alisia Konisālesi, pea na'e ha'u 'ene fa'e ko 'Eniselāá 'o fanongo ki ai. Kuo fuoloa 'aupito 'emau ta'e sio kia 'Eniselā 'i he lotú. Na'á ne tangi 'i he'ene fanongó. 'Oku ou tui na'á ne ongo'i ha me'a.

'Oku mahino kiate au, 'oku lava 'e he fānaú 'o ue'i fakalaumālie hake 'enua mātu'á, 'i ha founa 'oku 'ikai toe lava 'e ha taha kehe.

Misa Tolu

Mālō 'aupito. Te u fakahā ia ki he pīsopé. 'E fiefia 'aupito, pea mahalo te ne fakahā ia ki he ongo faiako faka'apí 'a e fāmili mo e ongo faiako 'a'ahi 'a 'Eniselāá.

Sisitā Vasikuesi

Mālō. Mahalo 'okú ke 'ilo'i 'e hiki 'a Sisitā Penitesi mo hono fāmili, pea te mau fie ma'u ai ha taki nesili fo'ou. 'Oku mau fakakaukau ki ha ongo fefine 'e toko ua—ko Malia Henanitesi mo Kolōlia Konisālesi. 'Oku mau pehē 'e lelei ha taha pē 'iate kinaua. Na'a mau ongo'i fiamālie kiate kinaua 'i he'etau lotua kinauá.

Misa Tolu

Ko e ongo fefine lelei kinaua. Te u hiki hona hingoá peá u fakahoko ki he'etau kau pīsopelikí 'a e fokotu'u

ko iá. Te u telefoni atu 'o fakahā atu e fakakaukau 'a e pīsopé.

Sisitā Vasikuesi

Mālō. 'Oku mahu'inga ki he fānaú—kae tautautefito ki he longai fānaú—ke ui 'a e kau faiako kotoa pē. Tu'unga 'i he hiki mai ha ngaahi fāmili fo'ou, 'oku mau ma'u ai ha lisi fo'ou 'o e fānaú 'oku teuteu ke papitaisó. Ko ha tatau 'eni ma'á e kau pīsopelikí. Ko e me'a 'e tahá, oku mau fie fakafe'i koe ki ha taha 'o e ngaahi taimi fe'inasi'aki 'i ha taha 'o e ngaahi Sāpate ko 'eni. Ko 'emau kaveingá, ko e 'uhinga 'oku tau tauhi ai 'a e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongolelé, mo e founa 'oku tokoni ai ke tau ma'u ha fiefia mo ha melinó.

Misa Tolu

'Io, te u lava 'o 'alu atu 'i he Sāpate tolú. Te u fie 'a'ahi nounou foki ki he kalasi 'a e fānaú ta'u 11.

Sisitā Vasikuesi

Ko e me'a faka'ofu'ofa 'aupito ia. 'Oku toe tokoni foki ha 'a'ahi mai ha mēmipa 'o e kau pīsopelikí, he 'oku tokolahi ha fānaú 'oku 'ikai ke taki 'i honau 'apí ha taha ma'u lakanga fakataula'eiki. 'E toe fiefia foki ho'o ongo tamaiki, 'a Hōsei mo Māsia.

Misa Tolu

Te u vakai ki he pīsopé pe 'okú ne loto ki ai pe 'ikai, ka 'oku ou tui te u lava pē 'o 'alu atu.

Sisitā Vasikuesi

Na'a mau fakakaukau ki he kole mai 'a e pīsopé ke mau tokoni ki he mātu'á ke nau ako'i 'a e ngaahi tu'unga fakaeangama'á. 'E fēfē kapau te mau fakamama'á 'a e "'Ko Hoku Ngaahi Tu'unga Mahu'inga 'i he Ongoongoleléi'" mo e fānaú lalahi 'i he Palaimeli? Te mau lava 'o ako'i kinautolu, 'e hanga 'e hono mo'ui'aki 'o e ngaahi tu'unga mo'ui ko iá, 'o teuteu'i kinautolu ke nau tauhi 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'i he ki'i tohi tufa, *Ki Hono Fakamālobia 'o e To'u Tupú*.

'E lava nai 'o kole ki he kau faiako faka'apí mo e kau faiako 'a'ahi ke nau poupou'i 'a e taumu'a ko 'ení, "'Te u

lau mo sio pē 'i he ngaahi me'a 'oku hōifua ki ai 'a e Tāmai Hēvani'"7 'Okú ke 'ilo'i foki, 'oku hoko 'a e mītiá ko ha palōpalema ki he fānau 'o e 'aho ní.

Misa Tōlu

Ko e fakakaukau lelei 'aupito ia. Te u fokotu'u ia 'i he'etau fakataha alēlea fakauooti ka hokó, peá ke teuteu ke ke fokotu'u mai 'a e fakakaukau ko iá 'i he fakataha ko iá.

Sisitā Vasikuesi

'Io, te u fai ia. Mālō.

Fealēlea'aki—Ko Hono Fai 'o e Lipōti mo e Fakamatala Ki Hoto Fatongiá

Sisitā Menilavi

'Okú hoko 'a e fá'a fakataha mo ha taki lakanga fakataula'eikí ko ha faingamālie ia ke fai ai ha fakamatala ki he me'a kuo kole mai ke tau fá.

Sisitā Pākini

'Okú ou sai'ia he kamata 'aki 'e he palesiteni Palaimeli ha ki'i talanoa lavame'á. Na'a mau fakataha he uike kuo 'osi mo homau taki lakanga fakataula'eikí, pea mau fakahā ai kiate ia ha taha 'o e ngaahi mana iiki ne hoko kiate kimaotolú. 'Okú ou tui ne hoko ia ko ha fakafō'ou 'o hono iví. Ne u vakai ki he'ene tali fiefia iá, pea ko e me'a fakafiefia ia ke te vakai ki ai. 'Okú mau tokoni ai kiate ia, pea kuó ne kau lahi mai ki he me'a kuo mau fai 'i he ngāue mahu'inga ko 'eni.

Sisitā Tena

Ko ia kotoa, pea 'okú ou tui 'okú 'i ai e totonu 'a ha taki lakanga taula'eiki ke 'ilo ki he ngaahi me'a lelei kuo hokó, he 'okú ne 'ofa foki mo ia 'i he kakai ko iá pea 'okú ne ngāue foki ma'anautolu. 'I he'etau fakahā ia kiate iá, ko e founga ia 'e taha 'okú tau tokoni ai kiate ia. 'Okú 'aonga 'aupito ia.

Sisitā Menilavi

'Io 'okú 'aonga ia. Pea 'okú hā ha fakafā'apa'apa'aki lahi 'i he feohi 'a e kau palesitenisí Palaimeli ko 'eni mo e mēmipa 'o e kau pīsopelikí. 'Okú ne lava pē 'o tala 'enau fá'a ngāue

fakatahá. Ne hā 'i he fakataha ko 'eni 'a e 'ikai te nau maumau'i 'a e taimí. Na'a nau lotu pea nau palani ki ai. Na'e 'osi mateuteu mai ki ai 'a e kau fefiné. Na'e 'osi 'i ai ha'anau ngaahi fokotu'u ke fai.

Sisitā Tena

'Io, 'okú ou tui foki 'okú mahino kiate kinautolu 'a e anga hono fokotu'utu'u e ngāue 'a e Siasí. Na'e fokotu'u mai 'e he kau palesitenisí ha ngaahi hingoa ki ha ngaahi lakanga, pea na'a nau falala 'e fakapapau'i mai 'e he 'Eikí ki he kau pīsopelikí 'a e tokotaha kuó Ne 'osi teuteu ke ngāue 'i he lakanga ko iá.

Sisitā Menilavi

'Okú hounga foki kiate au mo e palani 'a e mēmipa 'o e kau pīsopelikí ke 'a'ahi ki he Palaimeli. 'Okú hā mei ai 'ene 'ofa 'i he fānau, pea hā ai 'a e mahu'inga 'o e houalotu ko iá 'i he Siasí. 'Okú mahino foki na'a ne kau ki ai 'i mu'a, pea 'okú ne mahu'ingā'ia 'i he me'a 'okú hoko ki he fānau ta'u 11. 'Okú 'i ai ha fiefia 'i he'ete 'ilo'i 'okú 'ikai ke te ngāue toko taha pē. 'Okú tau tokoni ki he kau taki lakanga fakataula'eikí mo e mātu'á—kae lahi ange ki he mātu'á—ke nau ako'i 'a e ongoongolelé ki he fānau.

Ko e Ngaahi Tāpuaki 'o ha Uiuí'

Sisitā Tena

Ko e me'a 'okú ou manako ai 'i he ngaahi talanoa fakatāta'a' ko 'eni, ko 'enau fakahā mai 'a e founga totonu 'o e ngāue 'i he Siasí. 'Okú fá'a fai mai 'e he kakai ha ngaahi fehu'i he taimi 'okú mau ō atu ai 'o fai ha akó. Pea 'i he'emaui talí, 'okú mau toe fai ange ai ha ngaahi fehu'i kiate kinautolu. 'Okú mau pehē ange, "Ne mou lotua nai pea fakahā ia ki he 'Eikí? Ko e hā ha me'a ne fale'i kimoutolu 'e ho'omou kau taki lakanga fakataula'eikí ke mou fá? Ko e hā e lau 'a e tohi tu'utu'uní?" Ko e ngaahi fakahinohino pau 'eni 'e tolu ki he lavame'á 'i he'etau feinga ko ia ke ngāue ma'á e 'Eikí.

Sisitā Pākini

'Okú tala'ofa atu kiate kimoutolu ha ngaahi tāpuaki 'i he taimi 'okú mou fua ai homou fatongiá, pea 'okú ou lotu ke mou 'ilo'i kuó u a'usia 'a e ngaahi tāpuaki ko iá. 'Okú ou fakamo'oni ki ai. Kuó u a'usia ia. 'Okú ou 'ilo'i 'okú mo'oni ia. Kuo tāpuekina hoku fāmili koe'uhi ko hoku uiuí.

Na'a mau fakamamafa'i he 'ahó ni ha ngaahi me'a mahu'inga 'i he ngāue he ngaahi houalotú. Mou fakakaukau ki he me'a kuo mau talanoa ki ai. Kuo mau talanoa ki he fefalala'aki. Kuo mau talanoa ki he uoungatahá, fakamatala ki hoto fatongiá, mo e fiefiá. Kuo mau talanoa ki he tokoni ki he kau taki lakanga fakataula'eikí 'i hono tokoni'i 'o e ngaahi fāmili mo e fakafō'ituituí ke nau ha'u kia Sīsū Kalaisi. Ko e ngāue 'eni 'okú kau ki he fe'ofa'aki, pea ko e taupotu tahá ke 'ofa 'i he 'Eikí. Ko ha tāpuaki lahi 'a 'emau fakataha heni mo kimoutolu he 'aho ní. 'Okú tau mo'ui mo ngāue 'i ha ngaahi feitu'u kehekehe he māmaní, ka 'okú tau taha pē he ongoongolelei 'a Sīsū Kalaisi. Ko e me'a ia 'okú makehe 'aupito. 'Okú mau fie fakafō'osi 'aki 'a 'emau fakamo'oni. 'E Sisitā Menilavi.

Sisitā Menilavi

Ko ha falala toputapu mei he 'Eikí ha ui ki he ngāue. Ko ha faingamālie ia ke te ongo'i lahi ange ai e 'ofa 'a e Fakamo'ui—a 'Ene 'ofa kiate kitautolú, mo 'Ene 'ofa ki he kakai 'okú tau tauhi. Kuo tāpuekina hoku fāmili 'e he kau taki lakanga fakataula'eiki mo fakahoualotu 'okú nau 'ofa 'i he 'Eikí.

'Okú ou ma'u ha fiefia lahi 'i he'eku vakai ki ho'omou 'ofa 'i he fānau mo honau ngaahi fāmili. 'Okú ou fakafeta'i koe'uhi ko e ngaahi holi 'a homou lotó ke 'ilo'i 'e he kakai kotoa pē, kau ai mo e fānau, 'okú tau ma'u ha Tāmai Hēvani 'ofa, 'a ia 'okú Ne 'afio'i mo tali mai 'etau ngaahi lotú, pea ko Sīsū Kalaisi hotau Fakamo'ui mo e Huhu'i.

'Okú ou 'ilo'i na'e fakafoki mai 'Ene ongoongolelei 'i he Palōfita ko

Siosefa Sāmitá, pea na'e fakaava mai 'a e ngaahi langí pea 'oku tau ma'u ha palōfita mo'ui he 'ahó ni, 'a ia ko Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'oni 'eni. 'Oku ou 'ilo'i ia 'i hono fakamo'oni'i mai 'e he Laumālie Mā'oní'oní, 'i he huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni.

Sisitā Tena

'Oku ou fakafeta'i koe'uhi ko e fai-ngamālie ke u tokoni ai ki he lakanga fakataula'eikí 'i he ngāue fakafofo ko 'eni 'o hono fakamālohia 'a e ngaahi fāmílí mo tokoni'i kinautolu ke nau ha'u kia Kalaisi. Ko ha tāpuaki kiate au 'eku mamata ki he to'ukupu 'o e 'Eikí 'i he me'a kotoa pē 'oku tau faí, pea mo 'eku 'ilo'i 'okú Ne 'ofa mo tokanga mai kiate kitautolu fakafō'ituitui. 'Oku ou 'ilo'i 'oku ui kitautolu 'e he 'Eikí ki he ngāué, pea 'okú Ne fakatupulekina 'a kitautolu 'i he ngāue ko íá, neongo ha'atau ongo'i 'oku tau vaivai mo ta'efe'ungá.

Ko ha tāpuaki lahi 'ete vakai ki he tupulaki mo fakalalakaka 'a e kau fine-muí ke nau a'usia 'a e tu'unga faka-efefiné, pea mateuteu ki honau ngaahi fatongia toputapu taha 'i honau ngaahi 'apí mo e fāmílí. 'Oku ou 'ilo'i 'oku hoko 'a e ngaahi fāmílí ko e "uho ia 'o e palani 'a e Fakamo'uí ki he iku'anga ta'engata 'o 'Ene fānaú."⁸

'Oku ou 'ilo'i 'oku mo'ui 'a Sīsū Kalaisi, pea 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu, pea kuo tau ma'u 'Ene ongoongolelei kuo fakafoki mai ki he māmaní mo e kau 'aposeoló mo e kau palōfita mo e ngaahi kī kotoa 'o e lakanga fakataula'eikí, ke fakama'u fakataha 'a e ngaahi fāmílí pea ki he 'Eikí foki.

'Oku ou fakamo'oni ki hono mo'oni 'o e ngaahi me'a ni, 'i he huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni.

Sisitā Pākini

'Oku tau ngāue 'i ha houalotu kehekehe 'e tolu, ka 'oku tau fiefia ke ngāue fakataha. 'Oku tau fe'ofofani.

'Oku ou ma'u ha fakamo'oni ki he mālohi 'o e palōfita 'a e 'Otuá, 'a Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí. 'Oku ou

fakafeta'i koe'uhí ko ia mo 'ene 'ofá, mo e kau taki lakanga fakataula'eiki kotoa pē kuo nau fakahā 'a 'enau falala ki he kakai fefine 'o e Siasí ko 'ení.

Kuo mau talanoa 'o kau ki he ngāue 'a e ngaahi houalotú, pea kuó u fakakaukau lahi ki he 'ofa 'a e 'Eikí ki he kakai fefine 'o Hono Siasí. 'Oku ou tui 'okú Ne 'ofa 'i he'enua fie ngāue 'i ha fa'ahinga lakanga pē, pea ko honau lotó pē ke tauhi kiate Ia. Kapau 'e 'i ai ha me'a 'e taha 'oku ou loto ke hoko ki he kakai fefine 'o e Siasí, ke nau 'ilo'i 'oku 'ofa 'a e 'Eikí 'iate kinautolu, pea nau ongo'i 'Ene 'ofá 'i he'enua mo'ui fakahó.

Kuó u ongo'i tonu e 'ofa 'a e 'Eikí 'i he'eku mo'uí, pea 'oku ou fakafeta'i lahi ai. 'Oku ou fakamo'oni ki hoku Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí. 'Oku ou 'ilo 'okú Ne mo'ui. Kuó u ongo'i 'Ene tatakí, pea u ongo'i mo e melino kuó Ne tala'ofa mai 'aki kiate kitautolu hono kotoa.

'Oku ou fakamo'oni ki he ngaahi me'a ni 'i he huafa toputapu 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni.

Ngaahi Ma'u'anga Fakamatalá

1. 'I he Conference Report, Oct. 2003, 85; pe *Ensign*, Nov. 2003, 82.
2. 'I he Conference Report, Apr. 1996, 62; pe *Ensign*, May 1996, 44.
3. *Tui ki he 'Otuá Ma'a e Fānaú Tangatá* (2003), 22; pe *Tui ki he 'Otuá Ma'a e Fānaú Fefiné* (2003), 22.
4. *Fakalalakaka Fakatāutaba 'a e Kau Finemui* (2001), 41.
5. 'I he Conference Report, Oct. 2003, 65; pe *Ensign*, Nov. 2003, 60.
6. 'I he Conference Report, Oct. 2003, 65.
7. *Tui ki he 'Otuá Ma'a e Fānaú Tangatá*, 22; pe *Tui ki he 'Otuá Ma'a e Fānaú Fefiné*, 22.
8. "Ko e Fāmílí: Ko ha Fanongonongo ki Māmani," *Liabona*, Sānuáli 1996, 102.

'ELETĀ DALLIN H. OAKS

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā

Ko e Lakanga Fakataula'eikí mo e Ngaahi Houalotú

Ngaahi Tefito'i Mo'oni Mahu'inga

Ko e talomonū 'eni mei he Lepapulika 'o e 'Otu Filipainí, 'a ia 'oku mau ngāue ai ke fokotu'u 'a e Siasí 'i he fonua Kalisitiane pē 'e taha ko 'eni 'i 'Ēsia. Koe'uhi ko e tupu vave 'a e Siasí, 'oku 'i ai ai ha kāingalotu 'e toko 200,000, ko e to'u tangata 'uluaki kinautolu 'oku kau mai ki he Siasí, pea tokolahi mo e kau taki 'oku 'ikai ha'anau taukei fakatakimu'a. 'I he'ene peheé, kuo pau ke mau fakamamafa'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mahu'inga 'o e tokāteline mo hono pule'i 'o e Siasí.

Ko ia 'i he'eku lea atu ki he ngaahi tefito mahu'inga ko iá, 'oku 'i heni ai ha toko nima 'o homau kau taki

Filipainí, ne u kole ke nau hoko ko 'eku kau fanongo. 'Oku nau fakafongai ha lau afe kehe 'oku 'i ai honau ngaahi fatongia tatau mo e tokolahi 'o e kau taki lakanga fakataula'eikí mo fakahoualotu ko 'ení. Ko hoku kaungā ngāue hení: ko e palesitini fakasiteiki ko Lau' 'Etikato Vinisenisiō mei he Siteiki Makatí; mo e pīsope ko Maikolo Lamilasi mei he Siteiki Kainitaá; ko e palesitini Fine'ofa ko Filipina Fenanitesi mei he Siteiki Paseí; ko e palesitini 'o e Kau Finemuí ko Lisa 'Enisiō mei he Siteiki Kuesoni Siti Sauté; mo e palesitini Palaimeli ko Kuleisi Tehi mei he Siteiki 'Anitipoló. 'Oku ou fakamālō atu kiate kimoutolu 'i ho'omou 'i hení, mo e ngāue faka'ofa 'oku mou faí.

Ko 'emau kaveingá ko e lakanga fakataula'eikí mo e ngaahi houalotú, ka 'e 'ikai te tau lava 'o talanoa ki ha taha 'o e ongo kaveinga ko iá, ta'e te tau toe lau foki ki he fāmilí. Te tau toutou lave ki he fāmilí, he ko e makatu'unga mo e kakai ia 'e 'aonga ki ai e ngāue 'a e lakanga fakataula'eikí mo e ngaahi houalotú.

Te tau kamata 'aki hano fakamo'oni ha tefito'i mo'oni fakatokāteline mahu'inga 'e tolu. 'Uluakí, 'oku pule'i 'a e Siasí mo e fāmilí ta'engatá 'e ha ma'u mafai fakataula'eikí. 'Oku kehekehe 'a hono pule'i mo e ngaahi founa ngāue 'a e Siasí mo e fāmilí, ka 'oku tatau pē 'a e

makatu'unga 'o e mafai—'a ia ko e lakanga fakataula'eikí.

Uá, 'oku fepoupouaki 'a e fokotu'utu'u 'o e Siasí mo hono fokotu'utu'u 'o e fāmilí. 'Okú na taki taha pule'i pē ia, ka 'oku tatau pē 'ena misioná—ke tokoni ki hono fokotu'u 'o e ngaahi taumu'a 'a e 'Otuá ke fakahoko 'a e mo'ui ta'engata 'a 'Ene fānaú (vakai ki he Mōse 1:39).

Tolú, 'oku ma'u 'e he fāmilí mo e Siasí 'a 'ena mo'ui mo hona fai fakahinohinó mei hotau 'Eiki ko Sīsū Kalaisí. Na'e akonaki 'a e Fakamo'ui, "Ko au ko e vainé, ko e ngaahi va'a 'a kimoutolu: ko ia 'oku nofo 'iate aú, mo au 'iate Iá, ko ia ia 'e fua lahí: ka māvae mo au, 'e 'ikai te mou fa'a fai ha me'a" (Sione 15:5).

Ko ha va'akau 'eni, na'a ku to'o mai he'eku ha'u ki he fakataha ko 'ení. Ko e hā ha me'a 'e hoko ki he va'akau ni hili hono motuhi mei he fu'u vainé? Kuo pau ke mate. 'E 'ikai toe fua ia. Pea hangē ko e ako 'a Sisuú: "Nofa 'iate au, mo au 'iate kimoutolu. Hangē 'oku 'ikai fa'a fua 'a e va'a 'iate ia pē, 'o kapau 'e 'ikai nofo 'i he vainé; pea 'e pehē foki 'a kimoutolu, 'o kapau 'e 'ikai te mou nofo 'iate au." (Sione 15:4).

Kuo pau ke nofo ma'u 'a e Siasí 'o Sīsū Kalaisí mo e fāmilí 'i hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí, kae toki lava 'o fua. 'Oku pehē foki mo hono kau mēmipa kotoa pē. Ko hono 'uhingá kuo pau ke tau tauhi kotoa 'Ene ngaahi fekaú pea muimui ki He'ene ngaahi akonakí mo 'Ene kau tamaio'eiki kuo filí.

Ko e Tupu'anga 'o e Ngaahi Houalotu 'e Tolú

Kuo fakahā mai 'e he Kau Palesitenisi 'Uluaki: "Ko e fāmili mo e 'apí 'a e makatu'unga 'o e mo'ui mā'oni'oni. . . . 'Oku fokotu'u 'a e ngaahi houalotu 'o e Siasí ke tokoni ki he fakafō'ituituí, fāmili, mo e lakanga fakataula'eikí ke fakahoko 'a e ngaahi taumu'a fakalangí."¹

Tau vakai mu'a ki he tupu'anga mo e misiona 'a e ngaahi houalotu taki taha 'e tolu ko 'ení.

Na'e fokotu'u 'a e Fine'ofá 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'i Nāvū 'i he 1842. Na'e fokotu'u 'e ha kau taki 'i he hou'eiki fafine 'i Nāvū ke fa'u ha konisitūtone, ka na'e pehē 'e he Palōfitá, te ne 'oange kiate kinautolu ha "me'a 'oku toe lelei ange," he te ne fokotu'u kinautolu 'i he "malu-malu mo e founa 'a e lakanga fakataula'eikí."²

'Oku 'i ai ha ngaahi taumu'a fakalaumālie 'o e houalotu ko 'ení, "'o 'ikai ke fakafiemālie'i pē 'a e masivá, ka ke fakamo'ui foki 'a e ngaahi laumālie"³ Na'e pehē 'e he Palōfitá, "Na'e toki haohaoa hono fokotu'utu'u 'o e Siasí . . . hili hono fokotu'utu'u 'o e kakai fefiné"⁴ Na'e 'oange 'e hono fokotu'u 'o e Fine'ofá ha taumu'a ki he kakai fefine 'o e Siasí, pea tokoni ki hono teuteu'i kinautolu ki ha ngaahi fatongia mahu'inga ange 'i he kaha'ú, 'a ia 'oku kau ki ai 'a e ngāue 'i he tempalé mo hono ako'i 'o e ongoongoleléi.

Na'e fokotu'u 'e Palesiteni Pilikihami 'Iongi 'a e houalotu 'oku ui he taimí ni ko e Kau Finemuí 'i ha ta'u 'e 30 ki mui ai; ke ma'u 'e he kau finemuí ha faingamālie lahi ange ke nau ako 'a e ongoongoleléi mo fakatupulekina ha ivi ke nau tauhi 'a e ngaahi fekaú pea li'aki 'a e ngaahi founa fakatupu 'auha 'o e māmaní. Na'e ui leva 'a e houalotu fo'ou ni 'aki ha hingoa 'a ia ne fakahā ai hono taumu'a: "Kautaha Fakalakalaka 'o e Kau Finemuí."

Na'e 'osi mei ai ha ta'u 'e 10, na'e fakatokanga'i leva 'i he taimi 'o

Palesiteni Sione Teilá 'a e fiema'u ke ako'i ki he fānaú 'a e ongoongoleléi 'i he houalotu ko ia na'e ui ko e Kautaha Palaimeli.

Na'e kamata he taimi tatau pē hono 'ilo'i 'a e fiema'u ke ako 'e he kau talavou 'a e ongoongoleléi, pea nau ngāue mo teuteu ki he Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki, pea kamata ai hono fakanofa mo fokotu'utu'u kinautolu ki ha ngaahi kōlomu 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-Ēloné.

Ngaahi Mātu'á mo e Kau Taki 'o e Siasí

Kuo fekau'i kitautolu 'e he folofolá ke tau "'ai kiate [kitautolu] 'a e mahafu tau kotoa 'a e 'Otuá, koe'uhí ke [tau] fa'a tu'u hake ki he ngaahi tu'utu'uni kākā 'a e tēvoló" ('Efesō 6:11). 'Oku hanga 'e he fakahā fakaponōni 'o fakamatala'i 'a e teunga ko iá, 'o pehē 'oku kau ai 'a e no'o 'o e mo'oni, sifa-fatafata 'o e mā'oni'oni, pā 'o e tuí, mo e tatá 'o e fakamo'ui (vakai ki he T&F 27:16–18). Kuo pau ke fakatui 'a e teunga ko iá 'i he fānaú mo e to'u tupú.

'Oku tuku ki he ngaahi tamaí mo e ngaahi fa'éé mo e kau mēmipa kehe 'o e fāmili, 'a e fatongia topu-tapu ki hono fakatui 'a e teunga tau 'o e 'Otuá 'i he fānaú mo e to'u tupú, pea tokoni'i kinautolu 'e he lakanga fakataula'eikí mo e ngaahi houalotu 'o e Siasí.

Fakahinohino'i 'e he Mafai 'o e Lakanga Fakataula'eikí

'I he fakahoko 'e he Fine'ofá, Kau Finemuí, mo e Palaimeli, mo e ngaahi kōlomu 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-Ēloné 'enau ngaahi ngāue mahu'ingá, 'oku nau ngāue ai 'o fakatatau ki he fakahinohino 'a e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí. Na'e fakahā mai 'e he Kau Palesitenisi 'Uluaki he ngaahi ta'u lahi kuo hili: "Oku mau fakā'amu. . . ke 'ilo'i fakapapau 'oku ngāue 'a e ngaahi houalotu kotoa pē 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e kau palesitenisi' fakatokanga'i 'e he kau ma'u mafai 'o e

lakanga fakataula'eikí 'i he siteikí mo e uōtí, 'a ia 'oku 'onautolu 'a e fatongia fakakātoa ki he ngāue 'a e ngaahi houalotu ko iá"⁵

Ko hono 'uhingá, ko kinautolu kotoa pē 'oku ngāue 'i he ngaahi houalotú, kuo pau ke hilifaki 'a e nima ki honau 'ulú 'o foaki kiate kinautolu 'a e mafai ke nau taki mo faiako 'i he pule'anga 'o e 'Otuá. 'Oku toe 'uhinga foki ia ki he pau ke tatakí mo tokanga'i 'enau ngāue 'e he kau ma'u mafai fakataula'eiki 'okú ne tokanga'i 'a e ngaahi houalotú. Kuo pau ke 'oua na'a matu'aki tuku atu pē 'e he palesiteni fakasiteikí, písopé mo e palesiteni fakakoló ia e ngāue 'a e ngaahi houalotú ki he kau taki mo e kau faiako fakahoualotú, ke nau fa'i-teliha pē 'i ha me'a te nau faí.

Kuo pau ke fakamālohia 'a e fāmili mo e 'apí 'e he ngāue 'a e ngaahi houalotú, 'o hangē ko e ngāue 'a e ngaahi kōlomu mo e ngaahi houalotu kehe 'o e Siasí, 'o hangē ko hono fakamanatu'i mai 'e 'Eletā Sikoti kiate kitautolu 'anenaí. 'Oku fakahoko 'eni 'e he ngaahi kōlomu 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki mo e Fine'ofá 'i he'enua ako'i 'a e mātu'á, mo "enginaki kiate kinautolu ke nau . . . fai 'a e ngaahi fatongia fakafāmili kotoa pē" (T&F 20:51; vakai foki ki he veesi 47).

'Oku fakamālohia 'a e fāmili mo e 'apí 'e he Kau Finemuí mo e Palaimeli 'i he'enua ako'i 'a e to'u tupú mo e fānaú mo tatakí kinautolu 'i he ngaahi 'ekitivití 'oku leléi.

'Oku ha'isia 'a e kau taki mo e kau faiako 'o e Siasí 'o hangē ko e mātu'á, ki he fekau mei he 'Eiki ke faiako mei he folofolá, "'a ia 'oku 'i ai 'a hono kakato 'o e ongoongoleléi" (T&F 42:12). 'E toki lava pē 'o fakahoko 'a e tufakanga fakalangi ko 'ení kapau 'e feinga 'a e kau taki mo e kau faiako 'i he ngaahi houalotú ke nau muimui ki he fakahinohino 'a e lakanga fakataula'eikí, pea kapau foki 'e 'oatu 'e he kau taki 'o e lakanga fakataula'eikí ha tokoni fakatakimu'a,

‘ilo pea mo poupou‘i e ngaahi polokalama ‘a e houalotú.

Ko Hono Faka‘aonga‘i ‘o e Ngaahi Tefito‘i Mo‘oni

Tāu talanoa he taimí ni ki ha ngaahi founga fakahoko ‘o e ngaahi tefito‘i mo‘oni ko ‘ení ‘i ha Siasi ‘oku mafola ‘i he māmaní kotoa.

‘Oku tala mai ‘i he *Tobi Tu‘utu‘uni ‘o e Siasí* ki he palesiteni fakasiteiki mo e pīsopé ke na fa‘a fakataha mo ‘ena palesiteni Fine‘ofá.⁶ ‘Oku tu‘utu‘uni foki ki hona ongo tokoni kuo vahe ki aí, ke na fa‘a fakataha mo e palesiteni ‘o e Kau Finemuí mo e Palaimelí.⁷ ‘E hoku ngaahi tokoua, ‘oku ‘uhinga ‘a e fatongia ke fa‘a fakataha mo kinautolú, ke ‘oua ‘e tu‘o taha pē he ta‘u.

‘Oku pehē foki mo e tu‘utu‘uni ki he kau pīsopeliki ke nau fakataha mo e palesiteni ‘o e houalotú ‘e tolu ke tu‘o taha ‘i he māhina ‘i he fakataha alēlea fakauōtí. ‘Oku fakahinohino‘i ai kinautolu ‘e he kau pīsopeliki ‘i he ngaahi tokāteline mo e ngaahi fatongia. ‘Oku fealea‘aki fakataha ai e kau taki ‘o e lakanga fakataula‘eiki mo e ngaahi houalotú ki he founga ke fakalelei‘i ai ‘a hono ako‘i ‘o e ongoongolelei mo e ngaahi ‘ekitiviti‘i he uōtí, mo e founga ke fakamālohia fakalaumālie ai e fakafō‘ituituí mo e ngaahi fāmili.⁸

Kapau ‘oku ‘ikai fakataha ‘a e kau taki lakanga fakataula‘eiki mo e kau taki fakahoualotú, pe ‘oku ‘ikai fe‘unga ‘enau tatakí mo tokanga‘i ‘a e ngaahi polokalama ‘a e houalotú, ‘e lava ‘o mavahe ai ‘a e ngaahi ako pe ‘ekitiviti‘i ‘a e ngaahi houalotú mei he me‘a kuo tu‘utu‘uni ‘e he ‘Eiki. ‘E hoko ha mavahe pehē kapau ‘oku ‘ikai faivelenga ‘a e kau taki fakahoualotú he‘enau muimui ki he fakahinohino honau kau taki lakanga fakataula‘eiki.

Hangē ko ‘ení, kuó u vakai ki he ngaahi mavahe peheni, ‘i heni ‘i Filipaini pe ‘i he ngaahi feitu‘u kehe ‘i he māmaní:

1. Kuó u fanongo he mamahi ‘a e kau taki ‘o e ngaahi houalotú he

‘ikai ke nau fakataha mo ‘enau pīsopé pe palesiteni fakakoló. ‘Oku maumau‘i ‘a e tefito‘i fakahinohino ko ia ke “fa‘a fakatahá,” ‘a ia ne u toki lau atú. ‘Oku mahu‘inga ke fa‘a fai ‘e he kau taki lakanga fakataula‘eiki ‘a e fakataha ko íá mo e kau taki fakahoualotú, ‘o hangē ko ia ne tau toki mamata ki ai he fo‘i vitiō na‘e fakamatala ki ai ‘a e kau palesiteni lahí. ‘Oku totonu ke fakafe‘i foki ‘a e kau palesiteni fakahoualotú ki he ngaahi fakataha alēlea fakauōtí, ‘a ia ‘oku totonu ke fai fakamāhina.

2. Kuó u fanongo foki ‘i he mamahi ‘a e kau ‘ōfisa fakahoualotú ‘i he ‘ikai vahe‘i ‘e he kau taki lakanga fakataula‘eiki ‘a e kau ‘ōfisa mo e kau faiako fakahoualotú. Ko e me‘a ‘oku ‘asi atu aí “‘Oku ‘ikai te nau tokanga mai kinautolu ia kiate kinautolu.” ‘Oku fie ma‘u ke faivelenga ‘a e kau taki lakanga fakataula‘eiki ‘i hono ui ‘o e kau taki fakahoualotú ‘oku fiema‘ú, ‘o hangē ko ia ne tau mamata ki ai he fo‘i vitiō na‘e fakamatala ki ai ‘a e kau fefiné.
3. Kuó u mamata ‘i hono tuku ‘o e fānau Palaimelí ‘i ha loki pē ‘e taha he pongipongi Sāpaté ke fafanga‘i mo fakafiefia‘i ai kinautolu. ‘Oku ‘ikai ko e Palaimelí ia. Ko e Palaimelí ke ako‘i ‘a e ongoongolelei ki he fānau ‘i he mūsiká mo e pōpoaki fakalaumālie, pea poupou‘i fakalaumālie kinautolu ‘i he ‘ofa ‘i he taimi fe‘inasí‘akí.
4. Ko e fakapipiko ki he Kau Finemuí mo e kau ma‘u Lakanga Taula‘eiki Faka-‘Ēloné ‘i he uike kotoa ‘enau ‘i ha loki ako pe kau ki ha ‘ekitiviti‘i ta‘e palani he lolo-tonga ‘o e uiké, hangē ko ha‘anau va‘inga pasiketipolo pē pe ‘eva takai ‘i he ngaahi fale koloá pe nofo pē ‘o talanoa ‘i fale lotu. ‘Oku ‘ikai fe‘unga ‘a e fa‘ahinga ‘ekitiviti‘i mutuale pehe‘e mo e tu‘unga ako fakalaumālie mo e ngaahi ‘ekitiviti‘i kuo palani ‘aki ha taumu‘á.

5. Kuó u mamata ‘i he kau faiako Fine‘ofa pe ngaahi kalasi ‘a e lakanga fakataula‘eiki ‘oku nau ako‘i pē ‘a e ngaahi me‘a ‘oku nau manako aí pe ngaahi me‘a ‘oku nau tokanga ki aí, kae ‘ikai ako‘i ‘a e ngaahi lēsoni kuo fakahinohino‘i fakalaumālie ke ako‘i ‘i he ngaahi kalasi ko íá.

6. Kapau ‘e ‘ikai ke ‘i ai ha tatakí fakalaumālie ‘e he lakanga fakataula‘eiki, ‘e hoko ha houalotú (pe ha ‘ekitiviti‘i) pē ‘a e Siasí, ko ha faingamālie pē ki hono feau ha ngaahi fiema‘u pe fakafiemālie‘i ha fielahe pe ha kakapa ta‘e‘aonga (vakai ki he T&F 121:37) ‘a e kau ‘ōfisa mo e kau faiakó. Ko e me‘a ‘eni na‘e fakatokanga mai ki ai ‘a e ‘Aposetolo ko Paulá ‘i he‘ene pehē ki he Kāingalotu Lomá ke nau faka‘ehi‘ehi meiate kinautolu ‘oku “langa‘i ‘a e ngaahi mavahevahé mo e ngaahi tūkia‘anga ‘oku ta‘etaau mo e akonaki kuo [nau] akonekina aí.” Neongo ‘oku ngāue‘aki ‘e he nīhi pehe‘e ‘a e “ngaahi lea lelei,” ka na‘á ne pehē, ‘oku nau “oloa ‘a e loto ‘o e angatonú” pea “‘oku ‘ikai te nau tauhi ki hotau ‘Eiki ko Sisū Kalaisí, ka ko honau keté pē” (Loma 16:17–18).

Fulihi ke Fe‘unga mo e Ngaahi Tūkunga

‘Oku fakamatala‘i ‘i he *Tobi Tu‘utu‘uni ‘o e Siasí* ‘a e anga hono fokotu‘utu‘u mo e ngāue ‘a ‘etau ngaahi houalotú ‘i he Siasí. Tau fakakaukau ki he founga ‘e lava ‘o fakahoko ai ‘a e ngaahi fakahinohino ko ‘eni ‘i he tohi tu‘utu‘uní.

Ko e taumu‘á ke tatau ‘a e fokotu‘utu‘u mo e ngaahi polokalama fakahoualotú kakató ‘a ia ‘oku fokotu‘u atu ‘i he tohi tu‘utu‘uní. Neongo íá, ‘oku ‘i ai ha ngaahi me‘a ‘oku hoko ‘i he Siasí ‘i he māmaní, pea kau ai mo e ngaahi kolo mo e ngaahi uooti ‘e nīhi ‘i Filipainí ni, ‘e lava o fakahoko ai ha kongapē ‘o e polokalama ko ‘ení.

Kuo pau ke tau manatu'i 'oku kehe-kehe 'aupito he ngaahi feitu'u 'o māmaní, 'a e ngaahi tūkungá mo e ngaahi ma'u'anga tokoní. Hangē ko 'ení, 'oku ai e ngaahi feitu'u 'e ni'ihi, 'oku ma'u 'e he kāingalotu hotau Siasí ha ngaahi ma'u'anga tokoni lahi 'i he taimí mo e founga fe'alu'aki ki he ngaahi 'ekitiviti faka-Siasí. Neongo ia, 'oku 'ikai hao e ngaahi feitu'u ma'u'anga tokoni lahi pehe'e he ngaahi fakafepakí, he 'oku lahi ai e ngaahi fe'auhi mei tu'a ke ma'u e tokanga hotau kāingalotú. 'Oku ngāue hotau kāingalotú he ngaahi feitu'u 'e ni'ihi 'i ha ngaahi houa lahi he 'aho 'e ono he uike, pe 'oku 'ikai te nau ma'u ha sēniti ke totongi 'aki 'enau fe'alu'aki ki he ngaahi fakataha faka-Siasí. 'E ngali s'i'i he ngaahi feitu'u ko iá e fe'auhi ke ma'u 'enau tokangá, ka 'oku faingata'a pe 'ikai malava ke fakahoko 'a e ngaahi 'ekitiviti lolotonga 'o e uiké, tu'unga he s'is'i'i e ngaahi ma'u'anga tokoní.

Ko e fokotu'utu'u mo e ngaahi polokalama 'o e ngaahi houalotu hotau Siasí, 'oku ala feliliuaki ange kinautolu ia 'i he lakanga fakataula'eikí. Hangē ko 'ení, 'oku 'ikai 'omi 'e he folofolá ha faingamālie ke mavahe ai mei he ngaahi ouau fakataula'eikí (hangē ko e sākalameniti pe tempalé) pe mavahe mei he ngaahi fokotu'utu'u 'o e lakanga fakataula'eikí, hangē ko e ngaahi kōlomú mo e ngaahi koló, uōtí mo e siteikí. 'Oku pehē foki mo e 'ikai 'atā ke fai ha liliu 'i he fiema'u ko ia ke mali ha tangata mo ha fefine ke fakahoko ai hono fa'ufá'u 'o e fāmilí. Kuo pau ke fai tatau 'a e ngaahi ouau mo e ngaahi fokotu'utu'u peheni 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he māmaní.

Ka ko e ngaahi houalotu ko ia 'oku nau tokoni ki he ngaahi kōlomu ko 'ení 'o e lakanga fakataula'eikí, 'oku nau 'atā ke feliliuaki 'a e anga 'o 'enau fokotu'utu'u, mo e ngaahi 'ekitiviti 'oku nau tokoni aí. Ka kuo pau foki ke fai 'enau feliliuaki 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a honau kau taki lakanga fakataula'eikí.

Na'e fai mai 'e 'Eletā L. Tomu Peuli ha fakatātā lelei 'i he 'uluaki fakataha ako fakatakimu'a ma'a e māmaní he ta'u 'e taha kuo hilí. 'Oku fekau'aki 'ene ngaahi fakahinohinó mo e feliliu-aki 'o e ngaahi fokotu'utu'u mo e 'ekitiviti ki he ngaahi houalotú. 'Oku mou manatu'i na'a ne akonaki 'o pehē, 'oku totonu ke vakai'i 'e he kau taki lakanga fakataula'eikí 'a e ngaahi fiema'u 'a e kau mēmipá mo e tokolahi 'o e kau taki 'i he 'iunití—uōtí pe koló—'a ia 'oku mālohí. Hili ia peá ne pehē mai, "Mou fokotu'u ho'omou polokalamá 'o makatu'unga he kau takimu'a 'oku ma'u mo e ngaahi fiema'u 'a homou kau mēmipá. . . . Fakatupulaki pē 'o fakatatau mo e tokolahi mo e matu'otu'a 'oku lava ke ma'u 'i homou 'iunití"⁹ Ne 'aonga lahi kiate kimautilu he 'Otu Filipainí 'a e akonaki ko 'ení. 'Oku ou 'ilo'i kapau 'e 'ilo'i pea fakahoko ia, 'e hoko ia ko ha tokoni lahi ki ha ngaahi feitu'u lahi kehe 'oku 'i ai ha ngaahi kolo mo e uooti iiki 'oku kei langalanga fo'ou.

Kuo 'omi 'e Palesiteni Hingikelí 'a e tefito'i mo'oni ke ne tataki kitautolu kotoa 'i he ngaahi tu'unga kehe-kehe 'oku tau 'i aí: Na'a ne pehē mai, "Fai ho'omou lelei tahá. Ko e me'a pē ia 'oku mau kole atu kiate kimoutolú." "Fai ho'omou lelei tahá. 'Oku 'ikai finangalo 'a e 'Eikí ke mou fai ha me'a lahi ange ai. Mou fai pē ho'omou lelei tahá"¹⁰.

S'i'i ngaahi tokoua mo e tuofāfine, ko e lakanga fakataula'eikí 'o e 'Otuá, 'a e makatu'unga 'o e mafai 'i he Siasí mo e fāmilí. 'Oku hanga 'e he mafai ko 'ení 'o pule'i mo tokoni'i 'a e kakai tangatá mo e kakai fefiné fakatou'osi. 'Oku ako'i 'i he folofolá 'o pehē, 'oku 'ikai ke 'i ai 'a e tangatá ta'e 'i ai 'a e fefiné, pe ko e fefiné ta'e 'i ai 'a e tangatá 'i he 'Eikí (vakai ki he 1 Kolinitō 11:11). 'Oku pehē foki mo e Siasí mo e fāmilí. Kuo pau ke tau fepuke'aki nima pea laka fakataha atu ki mu'a 'i hono fakahoko 'o e misiona mahu'inga 'a 'etau Tamai Fakahēvaní, ke fakahoko 'a e mo'ui ta'engata 'a e tangatá. 'Oku ou

fakamo'oni ki hono mo'oni 'o e ngaahi me'a ko 'ení pea mo hono faka-'Otuá 'o hotau Fakamo'ui ko Sisū Kalaisí, 'a ia na'e hanga 'e He'ene Fakaleléi mo Hono mafai 'o fakahoko 'a e ngaahi me'a ni kotoa, 'i he huafa 'o Sisū Kalaisí, 'ēmeni.

Ngaahi Ma'u'anga Fakamatalá

1. Tohi 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí, 'aho 7 'o Tisema 1990.
2. 'I he tohi 'a Jill Mulvay Derr mo ha ni'ihi kehe, ko e *Women of Covenant: The Story of Relief Society* (1992), 27.
3. *History of the Church*, 5:25.
4. In Derr, *Women of Covenant*, 41.
5. First Presidency letter, Jan. 13, 1923.
6. Vakai, *Tobi tu'utu'uni 'o e Siasí, Tobi Fika 2: Kau Taki 'o e Lakanga Fakataula'eikí mo e Ngaahi Houalotú*, (1998), 254–55.
7. Vakai, *Tobi Tu'utu'uni 'o e Siasí, Tobi Fika 2*, 278, 294–95.
8. Vakai, *Tobi Tu'utu'uni 'o e Siasí, Tobi Fika 2*, 409.
9. "Ko e Polokalama Ki he Tefito'i 'iunití," *Fakataba Ako Fakatakimu'a Fakaemāmani Labi*, 11 'o Sānuali 2003, 9.
10. American Fork, Utah, regional conference, Aug. 25, 2002.

PALESITENI GORDON B. HINCKLEY

Palesiteni 'o e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī

Tu'u Mālohi mo Ta'eue'ia

Ko Hono Ta'ofi e Hake 'Uta Mai 'a e Tahī

Si'oku ngaahi tokoua mo e tuofāfine 'ofeina, ko ha fakataha lelei mo mahu'inga 'eni. Na'e fekau'aki ia mo e ngāue 'a e ngaahi houalotu 'oku taki ai e hou'eiki fafiné. Pea hangē ko ia kuo fakahā atu, 'oku 'i ai ha houalotu kehe 'e ua 'oku toe—ko e Kau Talavou' mo e Lautohi Faka-Sāpaté. 'E toki fai ha lau ki ai 'i ha taimi kehe.

Ka 'oku taimi tonu pea fu'u fiema'u lahi 'a hono fakamamafa'i ko 'eni 'o e ngāue 'a e Fine'ofā, Kau Finemu'i mo e Palaimeli.

'Oku 'ikai fiema'u ke toe fakahā atu 'e ha taha kiate kimoutolu 'oku tau

mo'ui i ha fa'ahita'u faingata'a 'o e hisitōlia 'o e māmaní. 'Oku tō lalo 'a e tu'unga 'ulungāanga 'o e mo'uí 'i he feitu'u kotoa pē. 'Oku hangē 'oku 'ikai ha toe me'a ia 'e kei toputapu.

Pea hangē ko e lea 'a Palesiteni Fausí, 'oku hangē 'oku moveté 'a e fāmilí. 'Oku fakafe'ātungia'i lahi 'a e tu'unga fakafāmilí anga-mahení. 'Oku 'ikai te u 'ilo pe na'e kovi ange 'a e taimi ia 'o Sōtoma mo Komolá pe 'ikai. Na'e kole 'a 'Ēpalahame ki he 'Eikí 'i he taimi ko iá ke fakahaofi 'a e ongo koló ni koe'uhi ko e kau mā'oni'oni. Neongo 'ene kolé, ka na'e kovi 'aupito 'a e mo'uí, pea tu'utu'uni ai 'e Sihova ke faka'auha kinaua. Na'e faka'auha 'a e ongo koló mo hona kakai faiangahalá kotoa. 'Oku tau 'i ha tu'unga tatau 'i he 'ahó ni. 'Oku mafola ia 'i he māmaní kotoa. 'Oku ou tui 'oku tutulu 'etau Tāmaí 'i He'ene 'afio hifo ki Hono ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine fai angahalá.

'Oku tau feinga mālohi he Siasí ke ta'ofi e hake 'uta mai 'a e kovi ko 'eni. Ka ko ha feinga tau faingata'a ia, pea 'oku tau fifili he taimi 'e ni'ihī pe 'oku 'aonga koā 'etau feingá pe 'ikai. Ka 'oku 'i ai ha founga lahi 'oku ola lelei ai 'etau ngāué. 'Oku tau vakai ki ha tokolahi 'o hotau to'u tupú 'oku nau faivelenga pea nau tauhi 'a e tuí, pea 'oku nau hanga mai kiate kitautolu ke

ma'u ha fakalotolahi mo ha fakahino-hino.

Kuo pau ke 'oua na'a tau fo'i. Kuo pau ke 'oua te tau lotosi'i. Kuo pau ke 'oua na'a tau tukulolo ki he ngaahi mālohi 'o e kovi. Tē tau lava pea kuo pau ke tau tauhi 'a e tu'unga mo'ui kuo tauhi 'e he Siasí ni talu mei hono fokotu'ú. 'Oku 'i ai ha founga 'oku lelei ange ia 'i he founga 'a e māmaní. Kapau ko ha me'a ia ke tau tu'u toko taha ai, pea kuo pau ke tau fai ia.

Ka he 'ikai ke tau tuēnoa. 'Oku ou 'ilo'i 'oku 'i ai ha kakai 'e lau miliona 'i he māmaní 'oku nau mamahi koe'uhi ko e angahala 'oku nau mamata ki a'i. 'Oku nau 'ofa 'i he me'a 'oku mā'oni'oni mo lelei mo fakatupulekiná. Tē nau hiki hake foki mo honau le'ó mo foaki honau ivi ke fakatolonga 'a e ngaahi tu'unga 'ulungāanga mahu'inga ko ia 'oku fe'unga ke tauhi mo fakatupulekiná.

Ko ha 'Amanaki Lelei 'Oku Ngingila

'Oku mahu'inga 'aupito ke tu'u mālohi mo ta'eue'ia 'a e kakai fefine 'o e Siasí 'i he me'a 'oku totonu mo mo'oni 'i he palani 'a e 'Eikí. 'Oku ou tui 'oku 'ikai ha toe kautaha 'i ha feitu'u kehe 'oku tatau mo e Fine'ofa 'o e Siasí ko 'eni. 'Oku laka hake he kakai fefine 'e toko nima miliona 'i he māmaní 'oku mēmipa ai. 'Oku ta'e hano tatau honau ivi, kapau te nau faaitaha mo le'ó taha pē.

'Oku mau kole ki he kakai fefine 'o e Siasí ke nau tu'u fakataha ke pou-pou'i 'a e mā'oni'oni. Kuo pau ke nau kamata 'i honau ngaahi 'apí. Tē nau lava 'o ako'i ia 'i he'enua ngaahi kalasí. Tē nau lava 'o fakahā ia 'i honau ngaahi koló.

Kuo pau ke nau hoko ko e kau faia-ako mo e kau tauhi 'o 'enua fānau fefiné. Kuo pau ke ako'i ki he fānau fefine ko iá 'i he Palaimeli mo e ngaahi kalasí 'a e Kau Finemu'i, 'a e ngaahi tu'unga 'ulungāanga mahu'inga 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau

Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī. 'Oku mou fakahaofi ha to'u tangata 'i he taimi 'oku mou fakahaofi ai ha finemuí. Te ne tupulaki 'i he ivi mo e mā'oni'oni. Te ne mali 'i he fale 'o e 'Eikí. Te ne ako'i ki he'ene fānaú 'a e ngaahi hala 'o e mo'oni. Te nau 'a'eva 'i hono ngaahi halá pea te nau ako'i pehē 'enau fānaú. 'E 'i ai ha ngaahi kui fefine faka'ofofa ke tokoni ki hono fakalotolahī kinautolú.

'Oku ou pehē ko e 'amanaki lelei- 'anga ngingila mo haohoa pē 'eni 'e taha 'i ha māmani 'oku hanga atu ke ne 'omi kiate ia pē 'a e faka'auhá.

'Oku mau kole atu kiate kimoutolu kau palesiteni fakasiteiki mo e kau pīsope, ke mou pou pou mo tokoni 'i he founa kotoa pē ki he kakai fefiné mo e kau finemuí mo e longāi fānaú fefine 'i homou ngaahi siteikí mo e uōtí. 'Oku nau fie ma'u e pou pou 'a e lakanga fakataula'eikí. 'Oku nau fie ma'u ho'omou fale'i fakatakimu'á. Tokoni'i kinautolu 'i he founa kotoa pē te mou lava 'o tokoni aí, pea te mou tokoni'i ai 'a kimoutolu foki 'i ho'omou fai iá.

Hangē ko 'ení, 'oku mahu'inga ke ngāue fakataha 'a e kau pīsopé mo e kau palesiteni Fine'ofá 'i hono tokanga'i e uelofea 'a e Siasí. Ko e founa maheni ko hono fakahoko ia 'i he fakataha fakamāhina 'a e kōmiti uelofea, pe 'i he fakataha alēlea fakauōtí, 'i he taimi 'e ni'hi. Ka kuo pau ke hoko ha ngaahi me'a fakatu'upakē, pe ko ha ngaahi me'a 'e fie ma'u ke 'oua 'e toe fakahāhā holo, 'a ia 'oku totonu ke alea fakataha ai 'a e pīsopé mo e palesiteni Fine'ofá. Kapau 'e fie ma'u 'e ha fānili ha tokoni fakaekoloa, ko e palesiteni Fine'ofá 'oku fe'unga taha ke 'alu ki he 'api ko iá 'o fakafuofua'i 'a e ngaahi fiema'u 'a e fānili.

Ko e Ivi 'o e Hou'eiki Fafiné

'Oku tau fa'a lea ki he ivi 'o e lakanga fakataula'eikí, pea 'oku fe'unga pē ia. Ka 'oku totonu ke 'oua na'a ngalo 'iate kitautolu 'a e ivi 'o e kakai

fefiné. Ko e ngaahi fa'eé 'oku nau fokotu'u 'a e laumālie 'o e 'apí. Ko e ngaahi fa'eé 'oku nau ma'u e mālohi lahi taha 'i he mo'ui 'enau fānaú. Ko e ngaahi fa'eé 'oku nau ako'i e longāi fānaú ke lotú, pea nau lau kiate kinautolu mei ha ngaahi tohi lelei mo faka'ofofa 'i he folofolá mo ha ngaahi tohi kehe. Ko e ngaahi fa'eé 'oku nau fafangāi mo lehilehī hake kinautolu 'i he ngaahi hala 'o e 'Eikí. 'Oku mahu- 'inga taha honau mālohi.

Na'e a'u ki he pehē 'e Palesiteni Hiiipa J. Kalānite, "E mate 'a e Siasí ni, kapau 'e 'ikai 'i he loto 'o 'etau ngaahi fa'eé ha mateaki mo ha fakamo'oni fakapapau ki he 'Otua mo'uí."¹

Na'e pehē 'e he tangata tohi Lea Fakatātaá, "Akonaki 'a e tamasi' 'i he hala 'oku totonu ke ne 'alu aí; pea ka hoko ia 'o motu'a, e 'ikai te ne foki mei ai" (Lea Fakatātā 22:6).

'Oku mo'oni 'a e lea ko ia 'oku pehē, "kapau 'e piko 'a e va'a 'oku toó, 'e pehē pē tupu hake 'a e fu'u 'akaú."

'Oku tau fa'a lea 'o kau ki hotau uaifi 'o pehē ko hotau kongā ia 'oku lelei. 'Oku mo'oni pē ia. Ko kinautolu 'a e kau fakatupu 'o e mo'uí. Ko kinautolu 'oku nau lehilehī hake 'a e fānaú. Ko kinautolu 'a e kau faiako 'o e kau finemuí. Ko hotau ngaahi hoa ia 'e 'ikai te tau lava 'o li'aki. Ko hotau kungā ngāue ia 'i hono langa hake 'o e pule'anga 'o e 'Otuá. Hono 'ikai mahu- 'inga honau fatongia, pea hono 'ikai fakafo 'enau tokoni 'oku faí. 'Oku nau tokoni lahi ki hono ngaohi ke toe faka'ofofa ange 'a e mo'ui.

Lotú mo e Ngāue

'Oku 'i ai ha'atau tukupā mahu'inga ange 'oku 'ikai ke tau fakatokanga'i. Hangē ko e lea 'a Paulá, "Oku 'ikai ko 'etau fangatua mo e kakano mo e toto, ka ki he ngaahi pule, mo e ngaahi mālohi, mo e kau pule 'o e fakapo'uli 'o e māmani, mo e kau laumālie kovi 'i he ngaahi potu 'i 'olungá" (Efesō 6:12).

'Oua na'a teitei puli 'iate kimoutolu 'a e mālohi fakafiemālie lahi 'o e Fakalelei 'a e Fakamo'uí ke hiki hake mo fakamo'uí. 'Oku ma'u 'i he Fakalelei ko iá 'a hono fakamolemole'i 'o e ngaahi hala 'i he kuo hilí mo e ivi ke mo'ui mā'oni'oni.

Kuo fa'a ngāue'aki 'eku lea 'o pehē, "Fai ho'omou lelei tahá." Ka 'oku ou fie fakamamafa'i atu, ke mou fai 'a ho'omou lelei taupotu tahá. 'Oku tau fa'a fakahehema ke tau fiemālie 'i hono fai fakakonga pē 'o e ngāue lelei. 'Oku tau lava ke ngāue ke toe lelei ange.

Sí'oku ngaahi tokoua mo e tuofā-fine, kuo pau ke tau tū'ulutui 'o tau-tapa ki he 'Eikí ke 'omi ha tokoni mo ha ivi mo e fakahinohino. Pea kuo pau ke tau tu'u hake leva ki 'olunga 'o laka atu ki mu'a.

'Oku ou 'ilo'i fakapapau 'e fofonga fiefia mai 'a e langí kiate kitautolu. 'E 'afio mai e 'Eikí ki he'etau ngaahi lotú, kapau te tau fakatukupaa'i kitautolu, pea fai hotau lelei tahá 'i he ngāue ko 'ení.

'Oku ou lotua kimoutolu. 'Oku ou tautapa ki he langí koe'uhi ko kimoutolu. 'Oku ou fakamālo atu kiate kimoutolu kotoa, koe'uhi ko e ngaahi ngāue 'oku mou faí, pea 'oku ou lotua ke mou ma'u ha ivi ke mou ngāue lahi ange 'i he'etau fehangahangai mo e ngaahi faingata'a lahi 'oku fononga mai mo e mo'ui 'i hotau kuongá.

'Ofa ke tāpuaki'i kimoutolu 'e he 'Otuá, ko 'eku lotú ia 'i he loto-fakatō-kilalo mo'oni, pea 'oatu fakataha ia mo 'eku 'ofá, 'i he huafa 'o Sisū Kalaisí, 'ēmeni.

Ma'u'anga Fakamatalá

1. Heber J. Grant, *Gospel Standards*, comp. G. Homer Durham (1941), 151.

Ngaahi Fakamatalá

Ngaahi Fakamatalá

Ngaahi Fakamatalá

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISI
'O E KAU MĀ'ONI'ONI
'I HE NGA'HI 'AHO
KIMUI NĪ

TONGAN

